

VARGA SZABOLCS

A gyermekvédelem Magyarországon, különös tekintettel Sopron vármegyére (1945–1950)

1. Általános helyzetkép

1944 júliusától hadszíntérré vált az ország területe. Magyarország politikai közgazgatási szervezete 1944. október 15-e után a háború végső szakaszában teljesen felbomlott. A háború pusztításai nagymértékben sújtották mind a mezőgazdaságot, mind pedig az ipart. „A mezőgazdaságban elpusztult az állatállomány 50–80 %-a, a gépi felszerelés 40–70 %-a és a terménykészletek 78 %-a. A harcok miatt 1945-ben 30 %-kal kevesebb volt a rozssal, 50 %-kal kevesebb a búzával és 70 %-kal kevesebb a cukorrépával bevetett terület, mint az előző évben.”¹

Az iparban a sok légitámadás bénította meg a termelést. A gyárak és üzemek többsége elpusztult, az épen maradt gépek és nyersanyagok pedig Németországba „vándoroltak”. A gyáripar vagyonállagának 54 %-a és a közlekedési berendezések értékének 59 %-a megsemmisült. A háború okozta károk következtében a magyar mezőgazdaság és a magyar ipar teljesítőképességének 60 %-át elveszítette.

„Az ország lakásállományának több mint 10 %-a elpusztult. Budapest 295.000 lakásából 13.500 teljesen megsemmisült, 18.700 lakhatatlanná vált, 47.000 pedig csak részben maradt használható. A vidéki városok közül Székesfehérváron a lakóházak 84 %-a, Sátoraljaújhelyen 58 %-a, Komáromban, Sopronban, Debrecenben, Szolnokon és Veszprémben közel 50 %-a sérült meg vagy vált lakhatatlanná.”²

Az élelmiszer tartalékok elpusztultak, kimerültek, vagy nyugatra hurcolták őket. A közellátás fokozatosan növekvő mértékű korlátozások után teljesen megszűnt. Sem a mezőgazdasági, sem az ipari lakosság napi élelmiszer fogyasztásának értéke nem érte el a 3000 kalóriát. 1945-ben a fogyasztás értéke az őstermelő lakoságnál 1820 kalóriára, a nem őstermelőknél 1541 kalóriára csökkent.

¹ *Szociális Szakszolgálat*, 4–5. sz. körlevél, 1947. ápr–máj. 7. p.

² Uo.

Az évek óta tartó nélkülözés következtében a lakosság széles rétege a végtelenségig lerongyolódott. A munkások és értelmiségiek, a földművesek és törpebirtokosok többmilliós tömegének nem volt más ruhája és lábbelije, mint amelyben naponta munkahelyére járt. „A lakosság 50 %-a sürgős ruha és cipő pótlására szorult. Nehéz testi munkásoknál, bányászoknál és földmunkásoknál ez az arány sok helyen elérte a 75 %-ot.”³ Országszerte jelentkezett a nyomor, viszont a segítség eszközei úgyszólván teljesen hiányoztak. A szociális intézmények munkája megszűnt. Az állam és az önkormányzatok pénztára üres volt.

Az ország területének lélekszáma „1944 július hó 31-én kerek számban 9.500.000 volt. 1945 július hó 30-án végrehajtott országos összeírás az országban 8.656.000 lakost számlált. „A 954.000 főt kitevő lélekszámcsökkenésből mintegy 440.000 a katonai és polgári elhalálozottak száma és 514.000 a hadifoglyok, deportáltak és a nyugatra menekültek száma.”

Az ország lakosságának természetes szaporodása 1946 januárjában érte el mélypontját: mínusz 1132, azaz -1,5 ezrelék.⁴

Az ország egészségügye 1944/45 telén volt a mélypontján. Az átmeneti rosszabbodás már a háború első éveiben jelentkezett. 1944 tavaszán a légítámadások következtében a városokból és a veszélyeztetett területekről megkezdődött a lakosság vidékre áramlása. A zsúfolt lakásokban, pincékben és óvóhelyeken meghúzódó és hónapokon keresztül kellő tisztálkodási lehetőség nélkül, legtöbbször elégtelen táplálkozási viszonyok mellett élő emberek között az egészségügyi ártalmak súlyos következményekben jelentkeztek. Különösen súlyos volt a helyzet a gyermekegészségügy terén. Közvetlenül a háború befejezése után a 10 éven aluli gyermekeknek több mint 50 %-ánál angolkóros tüneteket lehetett észlelni. Az iskoláskorú gyermekek 42 %-ánál nagyfokú vérszegénységet állapítottak meg az 1946-ban végzett vizsgálatok. Sok helyen járvány ütötte fel a fejét. A kiütéses tífusz a háború előtt hazánkban szinte ismeretlen volt. 1945-ben csak a polgári lakosság körében 3500 megbetegedést észleltek. Az ország számos településén terjedt el a hastífusz, pusztított a tüdővész és a malária. Az 1914-18. évi világháború után a lakosság 30 %-ánál lehetett megállapítani táplálkozási hiányosságból eredő kóros tüneteket. Ez az arány a II. világháború után közel 100 %-ra emelkedett. A működő kórházi ágyaknak 42 %-a pusztult el. A gyógyszerhiány katasztrofális volt. A kórházaknál és más gyógyintézeteknél a gyógyszerkészletek 75 %-a semmisült meg.

Nem volt közlekedés, nem volt posta és nem volt rádió.

A háború befejezését követően több ezer gyermek maradt fedél és családi háttér nélkül. Loptak, kéregettek, kóboroltak. A közellátás 1945/46 telén érte el mélypontját. 1945 tavaszán 1 liter anyatej 20 dkg lisztet, 40 dkg burgonyát, 25 dkg hüvelyest, 5 dkg zsírt és 5 dkg cukrot ért. A főváros közellátási kormánybiztosa 1945. április 8-tól a gyermekek egytálételes fejadagját kénytelen volt grammnyi pontossággal előírni. Állandó gondot jelentett Budapest ellátása tejjel

³ Uo. 8. p.

⁴ Uo.

és tejtermékkel. 1945 októberében a csecsemőknek csak napi 2 deci tej jutott. A lakosság és elsősorban a fiatalok „teleltetése” évekig a legsúlyosabb gondok egyike. 1946 januárjában élelmezésre szorult 18.984, felruházásra 20.545, üdültetésre pedig 16 558 fővárosi gyermek. A polgármester jelentése szerint „több mint 70.000 terhes nő, szoptató anyja, csecsemő és kisdéd élt, „ínséges körülmények között. Vidéken valamivel jobb volt a helyzet. Az 1946-os pénzügyi stabilizációig hanyatlott az erkölcs, aggasztóan nőtt a prostitúció, „soha nem ismert mértékben” emelkedett az abortuszok, a vérbajosok száma (400.000-nél több volt), óriási mértékben terjedt a bűnözés, a gyermekek és a fiataikorúak körében is. Egy 1945-ben felmérés szerint az ország területén ebben az időben 177.000 csecsemő, 605.000 egy-öt év közötti és 1.512.000 hat-tizenöt év közötti gyermek/fiatal volt.

A 6300/1945. ME. sz. rendelet előírta a községi szociálpolitikai bizottságok létrehozását, a megyeszékhelyeken pedig törvényhozói bizottságok szervezését. Minden politikai párt növelni akarta a tömegebefolyását. Erre kiváló terepnek bizonyult a szociálpolitika és a gyermekvédelem egyaránt. „A gyermekvédelem nem társadalmi vagy szociális kérdés, elsősorban politika”.⁵

A II. világháború utáni magyar gyermekvédelem történetének első két évtizedéből ki kell emelnünk két olyan időszakot, melyek rövidek voltak.

A Nemzeti Segélyakciónál és az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanácsról van szó. Az a közös bennük, hogy mindkettő a nemzet nagy sorsproblémáinak időszakában jött létre, szakértelemből, humanitásból, társadalmi segítőkészségből építkezett, és a politikai hatalom szüntette meg.

A Nemzeti Segély az MKP KV 1945. január 9-ei felhívása nyomán jött létre, és kezdetben négy párti irányítás és ellenőrzés alatt működött (FKP, MKP, NPP, SZDP). Rövid pár hónap alatt vált az egész országot behálózó népmozgalmá és elsősorban gyermekvédelmi tevékenységet folytatott.

A háborút követő rendkívül sanyarú, szűkös és veszélyes viszonyok közepette megszervezte a külföldi segélyszervezetek küldeményeinek szétosztását, a csecsemők tejellátását, a betegek gyógyszerhez juttatását, bölcsődéket, napközi otthonokat, gyermeknépkonyhákat, gyermekotthonokat, szülőotthonokat, gyermekambulanciákat, gyermekkórházakat, TBC szanatóriumot állított föl. Meghirdette a demokratikus szociálpolitikát és létrehozta a községi szociálpolitikai bizottságokat. Gondoskodott a rászoruló gyermekek vidéki és külföldi feltáplálásáról (ennek mértékére jellemző, hogy fennállásának már az első feléve alatt húszezer gyereket helyezett el vidéken). Lényegéhez tartozott, hogy rugalmasan és operatívan reagált a problémákra, a társadalmi erők mozgósítására épített, és rendkívül hozzáértő munkatársai voltak. (Közreműködtek benne például dr. Pikler Emmi, dr. György Júlia és dr. Petényi Géza is.) Intézményei köré védnökséget szervezett. A társadalom minden rétegéből kikerülő támogató tagsága havi jövedelmének bizonyos százalékát ajánlotta az akció fenntartására. Már

⁵ GERGELY FERENC: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*. Püski Kiadó Kft. Bp., 1997, 65. p.

1945-ben 30 ezer kollektív tagja volt. Bevételei voltak még jótékony célú előadásokból és teadélutánokból. Magyar Jövő néven lapot adott ki. 1948-ra az MKP már felszámolta politikai ellenfeleit és a szociálpolitikai problémákat megjelenítő, alulról építkező, magas szintű szervezettséggel bíró Nemzeti Segély jelenléte a társadalmi életben teherré vált. A Nemzeti Segélyt úgy tették ártalmatlanná, hogy összevonták a Magyar Vöröskereszttel.

1945. február 2-án megalakult a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete. A Szabad Szó 1945. április 26-ai számának vezércikke a parasztságnak a kapott földek mellé megfelelő iskolához való jutását követelte. A szakszervezethez sok tervezet érkezett újfajta iskolák létrehozására, ezért bizottságot hoztak létre munkaiskolák szervezésére (elnök: dr. Stollmár László). A szakszervezet 1945 októberében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal is egyeztetett a munkaiskolák felállításáról. Terveik szerint azok, akik az általános iskola felső tagozatát sem helyben, sem a környező községekben nem tudták volna elvégezni, munkaiskolában nyertek volna elhelyezést. Védnökségük alatt indult el a munkaiskola és tanulóotthon mozgalom.

Ezzel egyidejűleg a Népjóléti Minisztérium a menhelyi gyerekek bentlakásos intézményhálózatának kiépítésére tett kísérletet. Közvetlenül az 1945 utáni időben és később az egypártrendszer idején is, a nevelőszülői hálózatot előnytelen megoldásnak tartotta a gyermekvédelem vezetése, feltehetően annak rossz tapasztalatai miatt. „Az a vélemény alakult ki, hogy a gyermekek nevelése szempontjából a nevelőszülői hálózat előnytelen, a legjobb megoldás a gyermekek nevelése szempontjából a gyermekotthon. Soha nem látott módon szaporodnak a gyermekotthonok (1948-ban 8, 1949-ben 4, 1950-ben további 9 otthon létesült).”⁶ Történt mindez azok ellenére, hogy a háborús károk és az anyagi erőforrások hiánya miatt 1945–51 között az állami gondozásba vettek kétharmadát nevelőszülőkhöz helyezték ki. Komoly problémát jelentett, hogy nem volt külön intézménytípus az árva, elhagyott gyerekek, a család rossz anyagi helyzete miatt gondozásba vette, a szellemi sérült, mozgássérült, káros családi környezetből kiemelt és a magatartászavaros gyermekek részére, így az otthonok belső összetétele meglehetősen vegyes képet mutatott. „A gyermekotthonok melletti döntés született, mert végképp el akarták törölni a lelenc sorsot, ami mindannyiszor fenyegeti a rászorulókat, amikor a nevelőszülői hálózatot kényszerűségből bővítik, s nem végzik el a szükséges szelekciót. A bentlakásos otthonok gyarapítását tehát nem azért kellett szorgalmazni, mert ideológiai vagy politikai szempontok azt diktálták, hanem azért, mert egyetlen lehetőségként kínálkozott a lelenc sors megszüntetésére.”⁷

1946-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Népjóléti Minisztériummal karöltve vállalta a kóbor gyermekek gondozásának megszervezését. A két minisztérium összefogásának és dr. Ádám Zsigmond munkájának eredmé-

⁶ GERGELY FERENC: i. m. 72. p.

⁷ DR. GÁT FERENC: Most a nevelőszülők...? *Gyermek-és Ifjúságvédelem*, 1991/1. sz. 29. p.

nyeként jött létre az első, tervek szerint makarenkói elvek alapján működő, gyermekváros Hajdúhadházán.

A második világháborút követően a menhelyek átmeneti jellegűek voltak. Az egészséges gyermekeket vidéki telephelyekre, családokhoz adták ki, akik nem utolsósorban jó idénymunkásokat láttak bennük. Az anya nélkül maradt, menhelyre került csecsemőket dajkaságba adták. A rendellenes fejlődésű, fogyatékos gyermekek intézetben történő elhelyezésére nem volt lehetőség. A teljesen árvákat árvaházakba próbálták bejuttatni. Az árvaházak jelentős része egyházi illetve különböző egyesületi kezekben volt. 1946-ban már 21.930 gyermeket gondoztak, ekkor még felekezeti, „ligás”, községi és állami otthonokban, valamint családokban nevelőszülőknél. 1945 és 1946 volt a közellátás mélypontja.

Az otthonokban illetve a szegény családokban egyaránt hatalmas gondot okozott a nélkülözés, a télen tovább nehezedő életkörülmények. A demokratikus rendőrség kiépült és visszaállították a Fiatalkorúak Bíróságát. A rendőrség gyermekvédelmi tevékenysége keretei között, már női munkatársakat is foglalkoztatott. „Az 1946-ban Pikler Emmi által létre hozott Csecsemőotthonok Országos Módszertani Intézete, alakulásakor a háború utáni rendkívüli szükséghelyzet enyhítésére volt hivatott...Károlyi Mihályné közbenjárására sikerült 40 gyereket kihozni a börtönből, és számukra Rákospalotán – nem a mai és 100 éve működő Leánynevelőben – gyermekotthont létesíteni. Nyitott gyermekotthonként működött, de később a falakon lévő Botticelli-képeknek szentképpé nyilvánítása okán meg kellett szüntetni, ismét egy feljelentés következményeképp.”⁸ 1946-ban a XXIX. számú törvény eltörölte a törvénytelen gyermek fogalmát, megtartva a házasságon kívül születettség kategóriáját, de minden gyermek számára jogegyenlőséget biztosított (elvileg!). Ettől kezdve a születési anyakönyvbe a vérszerinti vagy képzelt apa került. Az MKP 1946. évi Köznevelési Ankétján megfogalmazták a gyermekvédelem további tennivalóit. Eszerint a korábbi széttagolt (felekezeti, Ligás, községi, állami) gyermekvédelem helyett egységes állami irányítású hálózatot kívánnak létrehozni. 1948 áprilisában az MKP bekebelezte az MSZDP-t és így létrejött az MDP (Magyar Dolgozók Pártja).

Az egypártrendszerben elkezdődött a javak, értékek és érdekek központosított újrafelosztása. 1948-ban államosították a gyermekmenhelyeket. A kormány 12050/1948. számú rendeletével törölte a menhely elnevezést, helyette az állami gyermekvédő otthon fogalmát vezette be. Ezzel egyidejűleg kiterjesztette az állami gondozás időtartamát a 18 éves kor betöltéséig. Az állami gyermekvédő otthonok a Népjóléti Minisztérium felügyelete alá tartoztak. Megszüntették az Országos Szociálpolitikai Intézetet és az egységes gyermekvédelem irányítását végző szerv neve ezentúl: Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács. „Számúzték a „burzsoá áltudományok” hazai képviselőit, feloszlatták intézmé-

⁸ HERCZOG MÁRIA: *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont Kiadó, Bp., 1997, 69. p.

nyeket, társadalmi-szakmai szervezeteiket. A pedagógia, pszichológia és a szociológia képviselői csak kis hatékonysággal, a szovjet tudomány külsőségei mögé húzódva tudtak működni, elzárva a tudomány nemzetközi eredményeitől.⁹ A Belügyminisztérium megakadályozta az Országos Gyermekmentő Egyesület megalakulását. 1948 tavaszán felszámolták, több más ifjúsági szervezettel együtt az 1917-ben alakított Gyermekbarát Egyesületet.

Ez év nyarán a kormány leállított egyes külföldi gyermeküdültetési akciókat. „A fordulat évében, különösen pedig azt követően, a szociálpolitika és a gyermekvédelem irányítóinak gondolkodásában a szocialista állam mindenhatósága, a termelés–jólét–egészség–szilárd család–több termelés leegyszerűsített kapcsolatrendszere, és ebből következően az állami intézményhálózat (óvodák, napközi otthonok, nevelőotthonok és gyermekvárosok sokasága) foglalta el az uralkodó helyet, ez szabta meg a haladás irányát.”¹⁰

2. Az újjáépítés

Az újjáépítő munka legnagyobb nehézségei a termelés terén jelentkeztek. Az ipar a termelőeszközök nélkülözése mellett kezdetektől fogva nagymértékű nyersanyaghiánnyal küzdött. A mezőgazdasági termelést a gépi felszerelés és az állatállomány elpusztulásának következményei sújtották. Az újonnan földhöz jutottak – legnagyobb részben nincstelen földművesek – állat, szerszám és vetőmag nélkül kezdték meg küzdelmes sorsú, új életüket.

Szociális téren a közellátás megoldatlan kérdései voltak fenyegetőek. A jelentősen megfogyatkozott állatállomány nem biztosíthatta kielégítően a közellátás minimális szükségletét. A nélkülözés óriási volt. „Az ország lakosságának életszínvonala 1945 áprilisában 60 %-kal az 1938. évi életszínvonal alatt állt.”¹¹ A helyreállítással kapcsolatos hatalmas arányú munkát több mint másfél esztendőig tartó, arányaiban példa nélkül álló pénzromlás idején kellett elvégezni. Döntő jelentőségű volt a nincstelen földművesek földhöz juttatása, az ipar újjáépítése szempontjából pedig az összerombolt és megrongált bányák termelőképességének helyreállítása.

A népjóléti munka homlokterében a gyermekvédelem újjászervezése és a hadigondozottakról való gondoskodás állott. A háború következtében az állami gyermekvédelem egész szervezete összeomlott. A gyermekmenhelyeket kiürítették, felszerelésüket elhurcolták, az elhagyott épületek súlyos háborús károkat szenvedtek. „A központi intézetek férőhelyeinek száma az 1938. évi 1900-ról 483-ra, a különleges nevelő- és gyógyintézetek férőhelyeinek száma 3212 ágyról 251-re csökkent. Az újjászervezés eredményeként 1946 őszén a központi intézetekben 800-ra, 1947 január havában 1165-re emelkedett a férőhelyek

⁹ GERGELY FERENC: i. m. 85. p.

¹⁰ GERGELY FERENC: i. m. 75. p.

¹¹ *Szociális Szakszolgálat*, i. m. 9. p.

száma, míg a kisegítő intézeteknél 1946 őszén 800, 1947 január havában, pedig már 1170 gondozásra szoruló gyermek nyerhetett elhelyezést.¹² Ebben az időszakban megkezdődött a gondozásra kiadott gyermekek ruhával történő rendszeres ellátása illetve a nevelőszülők részére a tartásdíjak ismételt állami folyósítása. Ez utóbbi intézkedés elsősorban azt próbálta kiküszöbölni, hogy a nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek munkaerejének oly gyakori kizsákmányolása megszűnjön. A hároméves terv feladatának tekintette az intézetekben elhelyezendő értelmi fogyatékos, nehezen nevelhető és beteg gyermekek részére új intézmények létrehozását illetve közületek és intézmények által fenntartott intézetekben férőhelyek biztosítását. A 9 központi gyermekmenhely üzembe helyezése mellett a sok települési és társadalmi gyermekvédelmi intézmény helyreállítása és segélyezése, valamint a több száz napközi otthon létrehozása is a gyermekvédelem fejlődést jelezték.

Megkezdődött az óvodák foglalkoztatási rendszerének korszerűsítése, többek között azzal, hogy az óvodai intézmények május hó 1-től szeptember hó 30-ig napközi otthon jelleggel működtek. A Népjóléti Minisztérium ezt a rendelkezését azzal indokolta, hogy „a mezőgazdasági munkák idejére a dolgozókat ez évben fokozott mértékben mentesítsük gyermekeik gondozásának és felügyeletének feladata alól.”¹³ A rendelkezés pontosan szabályozta a nyitva tartást, időbeosztást. Minden olyan napközi otthon ahol egy gyermekcsoporthoz csak egy óvónő volt beosztva, 8 órát volt köteles a gyermekkel foglalkozni. Ahol két óvónő volt beosztva egy csoporthoz, ott a napközi otthon a szülők munkaidejétől függően napi 10–12 órát volt köteles a gyermekekkel foglalkozni. A szolgálatot teljesítő óvónő közül az egyik rendszeresen mindenkor reggeltől délig, a másik déltől estig teljesített szolgálatot. Munkaidejükből egy órát közösen teljesítettek szolgálatot, hogy a foglalkoztatás folyamatossága biztosított maradjon. Az óvónők kötelezően előírt feladatai közé tartozott a családlátogatások lebonyolítása is. Az óvónők munkáját már akkor is dajka segítette. Feladatai közé tartozott a takarítás, illetve a gyermekek körüli teendőkbe is segített. A minisztériumi rendelet kihangsúlyozza, hogy sem az óvónők, sem a dajkák napi 8 óránál többet nem dolgozhattak. Ahol nyáron a napközi otthon látogatottsága 20 fő gyermekszám alá csökken, a napközi otthoni foglalkoztatás beszüntetését írja elő és az óvónő más munkahelyre történő beosztásáról rendelkezett. A napközi otthon működéséről rendszeresen havi jelentésekben, előre megadott szempontok alapján kellett beszámolni. A napközi otthonok foglalkoztatási idő alatt csak két ízben tarthattak óvodai ünnepélyt: májusban anyák napja alkalmával és a napköziotthonos foglalkoztatás befejeztével.

Az állami gondoskodás az elhagyott gyermekek problémáját próbálta új utakon megközelíteni. Hajdúhadházan gyermekotthon létesült, ahol a szellemi képzés mellett a fiatalok munkára nevelése is folyt. A már elhagyottá vált gyermekek helyzetének gyökeres megjavításán túl, az étkeztetéssel egybekötött

¹² Uo. 10. p.

¹³ 36.002/1947. NM rend. alapján készült 332/1947 szociális felügyelői utasítás. SL.

kisedővő és napközi otthonok hálózatának kiépítésével, a gyermeknek a családban való támogatásával nyújtott segítség útján, az elhagyottá válás megelőzésére próbálták a hangsúlyt áthelyezni. Ennek érdekében a célkitűzések között szerepelt minél több csecsemő, kised és iskoláskorú gyermek napközi otthonos és bentlakásos intézetben történő elhelyezése. Az intézményes gyermekvédelem mellett tovább kívánták fejleszteni a családban nevelt gyermekek gondozását. Ezt a feladatot elsősorban az állami egészségvédelmi szolgálat útján kívánták megoldani. A három éves terv célul tűzte ki: „... a gyermekvédelmi központok, gyermekvédelmi hivatalok hálózatának megszervezése útján egy olyan egységes és általános szervezet kiépítését, amelyik az egészségügyi, szociális és pedagógiai munka összehangolásával lehetővé teszi, hogy az állami gyermekvédelmi beavatkozás a gyermek valóságos szükségleteinek megfelelően különböző módon és mérvben történjék, illetőleg, hogy a védelemre szoruló gyermek megkapja mindazt és éppen azt, amire szüksége van.”¹⁴ Dr. Molnár Erik akkori népjóléti miniszter egy, 1946. év elején a vármegyék alispánjainak írt felhívásában a magyar szociálpolitika alapvető fontosságú feladataként a gyermekvédelem korszerű megszervezését nevezte meg. Felhívta az alispánokat, hogy kövessenek el mindent, hogy törvényhatósági területükön a lehető legrövidebb időn belül minél több menhelyi kötelékbe tartozó gyermek elhelyezését és gondozását biztosítsa. A gyermekek elhelyezése, az utasítás szerint történhetett családknál, állandó jellegű intézményekben (üdülő intézet, árvaház, fiú-, vagy lány-internátus stb.), valamint külön erre a célra létesített ideiglenes vagy végleges otthonokban.

A gondozás és ellátás vállalása határozott vagy határozatlan időre szólt. Minden elhelyezett gyermek után az illetékes gyermekmenhely a kormányhatóságilag megállapított gondozási díjat az elhelyezést vállaló család vagy intézet részére havonként utólag folyósította. Ezen kívül az említettek különféle közellátási kedvezményekben is részesültek. A miniszter minden közületre nézve kötelező legkisebb teljesítménynek azt tekintette, ha minden község legalább két-két, minden megyei város legalább öt-tíz és minden törvényhatósági jogú város legalább tíz-húsz gyermek elhelyezését biztosította.

A gyermekvédelmi intézmények élelmisszerellátásánál jelentős szerepet játszottak a különböző külföldi segélyszervezetek (lásd később).

A Népjóléti Minisztérium a 43.805/1947.I/1.számú utasítása a törvényhatóságok rendkívüli segélyezésre kiutalt ellátmányáról a következőképpen rendelkezett. A vármegyék háztartási alapjába az akkor rendelkezésre álló fedezethez képest időnként esetről esetre meghatározott összegű ellátmányt utalt ki. Az így kiutalt összeg csak különös méltánylást érdemlő esetben (kivételesen súlyos) rendkívüli szükségletek kielégítésére volt felhasználható. Ez azt jelentette, hogy nem szolgálhatott a közsegélyre szoruló rendszeresen visszatérő napi szükségleteinek kielégítésére, mert az indoklás szerint, „a közsegéllyel bíró folyamatos

¹⁴ Szociális Szakszolgálat, 1. sz. körlevél 1947. jan–febr., 2.p.

kiadások fedezetéről nem a kormányhatóságnak, hanem a helyi hatóságoknak – a községeknek és a városoknak kell gondoskodniok.”¹⁵ Az eljárás a szociális titkárokon keresztül zajlott, akik egységes mintájú környezettanulmány elkészítése után tették meg javaslatukat. A szociális titkár az általa felvett és javaslatával ellátott környezettanulmányt kijelölt határidőn belül a szociális felügyelőhöz terjesztette fel. A felterjesztett környezettanulmányokat és javaslatokat a felügyelő a vármegyei szociálpolitikai tanács elé terjesztette, ismertette a tanács előtt a segélykérők helyzetét és megtette észrevételeit. A segély-kérelem felett a szociálpolitikai tanács döntött és döntése alapján a felügyelő intézkedett a megállapított segélynek a törvényhatóság első tisztviselője útján való kiutalása és folyósítása iránt.

A hadigondozottak száma több mint félmillió volt. „Közülük 334.000 a hadisegélyesek, 36.000 a rokkantak, 61.000 hadiözvegyek, 40.000 a hadiárva, 24.000 a hadigondozott családtagok és több mint 10.000 a háborús polgári gondozottak száma.”¹⁶ Egy korábban keletkezett jogszabály hasonlóan rendelkezik, mint a jelenlegi rehabilitációval kapcsolatos jogi szabályozás. Az 1933. évi VII. tc. (3) bekezdése értelmében: „A legalább húsz munkást állandóan foglalkoztató iparüzemek és iparvállalatok – ideértve az állami önkormányzati iparüzemeket és iparvállalatokat is – továbbá az osztálysorsjegyeknek legalább tíz alkalmazottat állandóan foglalkoztató főelárusítói, végül az állami támogatásban részesülő és legalább húsz alkalmazottat állandóan foglalkoztató kereskedelmi társaságok mindaddig míg alkalmas jelentkező van, az új felvételeknél az újonnan felvett alkalmazottaknak és munkásoknak 10 %-áig hadirokkantakat, hadiözvegyeket, illetőleg hadiárvaikat kötelesek alkalmazni.” Ugyanezen törvénycikk (4) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „A legalább öt alkalmazottat tartó mozgóképzőüzemek – amennyiben a jelen törvény hatálya alá tartozó és alkalmas hadigondozott jelentkező van – kötelesek alkalmazottaiknak negyven százalékáig a törvény hatálya alá tartozó hadirokkantakat alkalmazni. Ötnél kevesebb alkalmazottat tartó üzemekben üzemenként legalább egy ily hadigondozottat kell alkalmazni.”

A háború következtében megsérült egészségvédelmi hálózat újjászervezése is komoly erőfeszítéseket kívánt. Ezt a problémát egy új intézmény típussal, a járási egészségügyi központok felállításával kívánták megoldani. Itt a hatósági orvosi hivatal mellett a tudógondozó, nemibeteg-gondozó, szülőotthon illetve poliklinikai rendelőintézet működését tervezték. Ezzel kívánták megszüntetni azt az elhatároltságot, mely a múltban az egészségvédelem és a betegellátás között fennállott. Szintén a hároméves terv részét képezték azok a célkitűzések, melyek a falvakban kívánták az egészségházak hálózatát továbbfejleszteni. Ezek az intézmények elsősorban az anyák és csecsemők egészségügyi védelmét végezték. A társadalom segítségének bevonásával a rászoruló anyákat szülészeti vándorzsákkal, babakelengyével látták el. A terhes anyák és csecsemők részére

¹⁵ Uo. 3. p.

¹⁶ *Szociális Szakszolgálat*, 4–5. sz. körlevél, 1947. ápr–máj., 10. p.

angolkór megelőzésére D-vitamint juttattak. A szoptatásra képtelen anyák csecsemőit (évente 7–8000) anyatej-juttatásban részesítették. A 0–3 éves rászoruló gyermekeket ingyenes cukorjuttatásban próbálták részesíteni. Az iskolás gyermekeknél a rendszeres vizsgálaton kívül az iskolafogászat fejlesztését tűzték ki célul (3 év alatt 250 mozgó iskolafogászat létrehozása volt a cél). A népbetegségnek számító gümőkór elleni általános védelmet a szociális és munkaviszonyok rendezésével képzelték el. A megelőzés szolgálatában az újszülöttek preventív B.C.G. oltásának megszervezése volt a cél.

3. Külföldi segélyakciók Magyarországon

A II. világháború után a lakosság életszínvonalának normalizálásában, egészségügyi, élelmezési és ruhaszegélyezésében a külföldi segélyszervezetek óriási segítséget nyújtottak különböző akcióikkal. Az alábbi társaságok segítettek adományaikkal a magyar lakosságot.

Don Suisse

A svájci nép segélyszervezete két nagyobb akciót bonyolított le Magyarországon összesen 8 millió svájci frank értékben: Az első keretein belül nagymennyiségű gyógyszert, egészségügyi felszerelést, ruhaneműket és élelmiszert kaptak a kórházak, gyermekintézmények, szegényházak. A második terv keretein belül Budapesten, Debrecenben, Miskolcon, Szegeden és Székesfehérváron gyermekek, terhes és szoptató anyáknak osztottak élelmiszersegélyt.¹⁷

Dán Vöröskereszt

Segítségük főleg egészségügyi segélyre és főiskolás hallgatók megsegítésére vonatkozott. 2500 majd 5000 főiskolásnak adtak ebédet Budapesten, illetve a népi kollégiumokat is bevonták támogatásukba.¹⁸

Dán Red Barnet

Budapesten étkeztetési akciókat bonyolított le és szociális intézményeket élelmiszerral és egyéb segélyekkel támogatott. „A svéd Radda Barnen-nal teljesen együttműködve Budapest összes iskolás gyermekeit 6–12 éves korig és a Nagybudapesthez tartozó 8 legjelentősebb megyei város illetőleg nagyközség iskolás gyermekeit egyelőre 6 hónapon keresztül felváltva, két-két hónapos

¹⁷ Szociális Szakszolgálat, 3. sz. körlevél, 1946. okt., 4.p.

¹⁸ Uo.

akciói keretében étkezteti.”¹⁹ Egy-egy akció keretében 45–45.000 gyermek részesült étkeztetésben.

Svéd Radda Barnen

Budapesten 6000, négy legnagyobb pestkörnyéki városban 2000 és a bányavidékeken további 2000 gyermeket étkeztetett. Ezenkívül az UNRRA-val (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – az ENSZ Segélyezési és Újjáépítési Hivatala) együttműködve havi 1 kg 20 deka tejport osztott szét Budapesten terhes és szoptató anyáknak, illetve 0–6 éves gyerekeknek. Ezenkívül 6 tonna gyermekruhát osztottak ki a rászoruló bányász gyerekeknek illetve 1945. évben 15.680 óvodáskorú gyereket részesítettek 5 hónapon át tizórai és uzsonna ellátásban.

A Don Suisse, a Radda Barnen, a Red Barnet és a svájci Vöröskereszt Gyermeksegély osztálya egy 150 ágyas tbc. szanatóriumot tartottak fenn a Szabadság-hegyen.²⁰

Nemzetközi Gyermekmentő Szövetség

Együttműködött a svéd és dán hasonló szervezetekkel. Svájcból és Angliából érkező külön adományait gyermekintézmények támogatására fordította.²¹

Svéd Vöröskereszt

Egyéni segélyezéssel foglalkozott. A rászorultságot előzetes környezettanulmány alapján maga állapította meg és a ráutaltak részére élelmiszer csomagot adott.²²

Amerikai Magyar Segélybizottság

Jelentős mértékben küldött gyógyszersegélyt. Az első volt, mely penicillint szállított Magyarországra. 50.000 dollárt szavazott meg az UNRRA-nak, hogy műszereket és kötszereket hozzon be, azonkívül nagymértékben hozzájárult az UNRRA használt ruhagyűjtési akciójához. Kb. 7 tonna használtruhát hoztak be az Unitárius Segélybizottsággal együtt, mely Borsod vármegye szegényeinek jutott.²³

¹⁹ Uo. 5. p.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

Unitárius Segélybizottság

Elsősorban a nemi betegségek elleni küzdelem, tbc. és a bűnöző gyermekek területén fejtette ki tevékenységét.

Centrale Sanitaire Suisse

Három pestkörnyéki városban (Újpesten, Csepelen és Kispesten) illetve Kőbányán poliklinikával egybekötött napközi otthonokat állított fel, ezenkívül terveztette 100 ágyas gyermek tbc. otthon felállítását.²⁴

Joint

A zsidóság segélyszervezete, mely a zsidó származású üldözötteket is támogatja. E segélyszervezet rendelkezett anyagilag a legnagyobb lehetőségek felett.²⁵

National Catholic Welfare

Az amerikai katolikus egyházak adományaiból 33, a belga katolikusok adományából 19 vagon élelmiszert hozott be. E segélyből főleg népkonyhákat létesített és katolikus intézményeket támogatott.²⁶

Churches World Services

Az amerikai protestáns egyházak segélyszervezete, mely különböző adományait az UNRRA-n keresztül hozta be.

Nemzetközi Vöröskereszt

1080 tonna ír cukorból az összes kórház és bentlakásos intézmény 3 hónapon keresztül fél kg, napközi otthon jellegű intézmények 3 hónapon keresztül 20 dkg fejadagban részesültek. Ezen kívül a terhes és szoptató anyák illetve a 0–12 éves gyermekek és 60 éven felüliek kaptak egy ízben fejadagot.²⁷

UNICEF – Az Egyesült Nemzetek Gyermeksegély Alapja

1946. december 16-án az Egyesült Nemzetek közgyűlése egyhangú szavazással hozta létre az Alapot. A UNICEF az Egyesült Nemzetek közvetlen szerve, amely a gyermekekkel kapcsolatos szociális problémák leküzdésére jött létre.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 6. p.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

Az Alap felhasználásának célja megalakulásakor elsősorban azon országok gyermekei és serdülőkorú ifjúsága helyzetének javítása volt, amely országok háborús támadás áldozatai voltak. Igénybe vehető volt az Alap általános gyermek egészségvédelmi célokra is. Az Alapot az egyes országok kormányainak hozzájárulásából és egyéni önkéntes adományokból tartották fenn. A különböző juttatásokat a ráutaltság szerint irányították, faji vallási, nemzetiségi és politikai megkülönböztetés nélkül. Az eljárási irányelvek között elsődleges szerepet kapott az adakozóval és a juttatásban részesülővel szembeni kötelező legnagyobb fokú felelősségérzet, egészen addig, míg a gyermek a segílyt megkapta. A UNICEF fenntartotta a készletek feletti rendelkezési jogát mindaddig, míg azokat a segílyben részesülő el nem fogyasztotta. A szervezet a szállítás és szétosztás feladatait átruházhatta egy, az illetékes kormány és a UNICEF által közösen elfogadott kormány szervre vagy segílyszervezetre.

A végrehajtó testület vizsgálta felül és hagyta jóvá a Programbizottság jelentéseit és javaslatait. A Programbizottság az egyes országok által betervezett igénybejelentéseket bírálta felül, megvitatta az országokénti segíly-lebonyolítási tervzeteket és végső döntésre a végrehajtó testület elé terjesztette a kiutalásokra és a lebonyolítás módjára vonatkozó javaslatait. A tárgyalt időszakban a Programbizottságnak a Végrehajtó Testülethez felterjesztett eredeti javaslata szerint első lépésként a gyermekek kielégítő táplálkozását kellett lehetővé tenni. 264.000 métermázsa (sic!) élelmiszert használtak fel napi 240 kalóriát kitevő kiegészítő fejadagok formájában körülbelül három és félmillió gyermek részére hat hónapon keresztül.

A magyarországi programot a Népjóléti Minisztérium készítette el szakértőinek közreműködésével. Ennek keretében összesen 119.000 kilenc éven aluli gyermek és anya hat hónapon át napi kiegészítő táplálékban részesült. E célra az UNICEF 1027 tonna tejpport illetve cukrot, csukamájolajat és 15 tonna szappant ajánlott fel.²⁸

A hathónapos magyarországi UNICEF program tételei a következők voltak:

Teljes tejből készült tejpport	85.000 kg
Lefölözött tejből, örlés útján előállított tejpport	313.000 kg
Lefölözött tejből, porlasztás útján előállított tejpport	627.000 kg
Csukamájolaj	35.000 kg
Lóhús	91.000 kg
Húspástétom és egyéb húsfélék	170.000 kg
Halkonzervek	84.000 kg
Cukor	15.000 kg

(Forrás: Szociális Szakszolgálat, 1–3. szám 1948. jan–márc. hó)

²⁸ Uo. 7. p.

„A „Zöld Kereszt”-en, illetve annak 130 működő egészségügyi védőintézetén, valamint egyéb helyi egészségügyi bizottságokon keresztül az OKI irányítása mellett 61 tonna teljes tejből készült tejpor kerül kiosztásra egy éven aluli csecsemők és szoptatós anyák részére 10.000 esetben, továbbá 268 tonna fölözött tejből készült tejpor 30.000, egy és három év közötti gyermek, illetőleg anya részére.”²⁹ A Zöld Kereszt a készleteket a leginségesebb és az aszály által leginkább sújtott vidékeken működő egészségügyi védőintézeteken keresztül osztotta ki. Ezek közé tartozott többek között: Győr–Moson, Komárom–Esztergom, Hajdú, Nógrád vármegyék. Az MNDSz, az Actio Catholica, a Nemzeti Segély és a Református Egyházközösség 1400 egy éven aluli csecsemő táplálására 8,5 tonna teljes tejből készült tejporthoz osztott szét a rászorulóknak között. Ezen kiosztások keretében a védőintézetekhez tartozó valamennyi gyermek részére teljes tejet, valamint a kormány által rendelkezésre bocsátott cukrot és csukamájolajat osztottak szét. A vármegyei tisztviselők és a szociális felügyelők voltak az összekötők az elosztásnál és az egyes központok felügyeleténél.

4. Adatok szociális, gyermekvédelmi intézményekről

A 29.400/1947. Népjóléti miniszteri (a továbbiakban: N.M.) rendelet elrendelte az ország egész területén a szociális intézmények nyilvántartását. Ez az intézkedés kettős célt szolgált. Az egyik, hogy a hároméves tervvel kapcsolatban megismerje azokat a hiányosságokat, melyek pótlására elsődlegesen kerülhet sor, a meglévő intézmények újjáépítése, felszerelésük kiegészítése, vagy új intézmények illetve szolgáltatások létesítése formájában. A második cél olyan kartotékrendszer megalapozása volt, amely híven tükrözi az ország összes szociális intézményének mindenkori állapotát, értve ez alatt a gondozottak és a személyzet létszámát, a felszerelést, a helységek számát, azoknak állapotát, a díjfizetések módját, az intézmények tisztviselői berendezéseit és az időközi fejlődést.

²⁹ *Szociális Szakszolgálat*, 1–3. sz. körlevél, 1948. jan–márc. 19. p.

I. táblázat

Gyermekvédelmi, ifjúsági és szegényellátási intézmények megoszlása
vármegyenként és thj. városként

	A. gyeme kvédelmi intézmények	%-ban	B. Ifjúsági intézmények	%-ban	C. Szegény- ellátási intéz-	%-ban	Összesen	%-ban
VÁRMEGYÉK	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Abaúj-T.	10	0,6	-	-	3	0,6	13	0,5
2. Baranya	30	1,8	5	1,5	7	1,5	42	1,7
3. Bács-B.	26	1,6	1	0,3	7	1,5	34	1,5
4. Békés	61	3,8	17	5,5	23	4,7	101	4,0
5. Bihar	42	2,6	3	0,9	7	1,5	52	2,0
6. Borsod-G.	93	5,7	2	0,6	10	2,0	105	4,2
7. Csanád	60	3,6	5	1,5	13	2,7	78	3,1
8. Csongrád	23	1,4	3	0,9	9	1,8	35	1,5
9. Fejér	48	3,0	-	-	23	4,7	71	3,0
10. Győr-M.	36	2,0	4	1,2	9	1,8	49	2,0
11. Hajdú	38	2,3	6	1,7	12	2,5	56	2,3
12. Heves	84	5,0	11	3,3	9	1,8	104	4,2
13. Jász-N-Sz.	92	5,7	18	5,5	22	4,3	132	5,3
14. Komárom-E.	78	4,8	15	4,5	19	4,0	112	4,5
15. Nógrád-H.	56	3,5	3	0,9	10	2,0	69	3,0
16. Pest-P-S-K.	310	19,0	32	9,7	85	17,7	427	17,1
17. Somogy	61	3,8	3	0,9	4	0,5	68	3,0
18. Sopron	18	1,0	1	0,3	23	4,7	42	1,6
19. Szabolcs	47	3,0	14	4,2	11	2,3	72	3,0
20. Szatmár-B.	23	1,4	2	0,6	3	0,6	28	1,1
21. Tolna	83	5,0	9	2,6	21	4,5	113	4,5
22. Vas	30	1,8	10	3,0	15	3,2	55	2,3
23. Veszprém	36	2,0	14	4,2	20	4,2	70	3,0
24. Zala	23	1,4	11	3,3	23	4,7	57	2,3
25. Zemplén	21	1,3	15	4,5	20	4,2	56	2,3
Összesen:	1,429	87,1	204	61,6	408	84,0	2,041	83,0
THJ. VÁRO- SOK								
1. Budapest	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Baja	5	0,3	7	2,0	1	0,3	13	0,5
3. Debrecen	30	1,8	21	6,4	6	1,5	57	2,3
4. Győr	16	1,0	8	2,5	3	0,6	27	1,1
5. Hódmezőváros	16	1,0	3	0,9	2	0,5	21	1,0
6. Kaposvár	6	0,3	4	1,2	2	0,5	12	0,5
7. Kecskemét	13	0,8	8	2,5	14	3,0	35	1,5
8. Miskolc	14	0,8	8	2,5	7	1,5	29	1,1
9. Pécs	35	2,0	15	4,5	9	1,8	59	2,3
10. Sopron	17	1,0	13	4,0	6	1,5	36	1,5
11. Szeged	45	2,8	20	6,0	9	1,8	74	3,0
12. Székesfehérvár	9	0,5	9	2,6	10	2,0	28	1,1
13. Szombathely	11	0,6	11	3,3	5	1,0	27	1,1
Összesen:	217	12,9	127	38,4	74	16,0	418	17,0
V.m. thj. v.-ok mindössze:	1,646	100	331	100	482	100	2,459	100

Forrás: Szociális Szakszolgálat, 10–12. sz. körlevél, 1947. okt.–nov.–dec., 9. p.

Az I. számú táblázat a szociális intézmények számát és az egyes intézményfajták vármegyénként és thj. (törvényhatósági jogú) városokként való megoszlását mutatja. A közölt adatokból látható, a szociális intézmények között a legnagyobb számban az óvodák szerepelnek (34 %), az országos arányszámban pedig rögtön ezután a szeretetházak szerepelnek (14,4 %), ezután következnek az állandó és a nyári napközi otthonok (10,5 % illetve 9,7 %). Országos viszonylatban az állandó napközi otthonokéval közel egyenlő arányban szerepelnek az internátusok, illetve a tanuló- és diákotthonok. A többi intézményarány száma országosan 3 % körül, vagy ez alatt mozgott ebben az időszakban. Megfigyelhető bizonyos eltolódás a városok vonatkozásában. Itt például a szeretetházak arányszáma már jóval alacsonyabb, közel fele az országos arányszámnak, azonban az étkeztetések és a népkonyhák arányszáma kétszerese az országosénak. Ennek oka nagy valószínűséggel az, hogy a városokban talán jobban szervezett volt az étkeztetések megoldása.

Az intézmények főcsoportjainak megoszlását megfigyelve, feltűnő, hogy a gyermekvédelmi intézmények mindenütt milyen magas arányszámban szerepelnek. Ezzel szemben az ifjúságvédelmi intézmények vármegyei arányszáma már meglehetősen alacsony (10 %), ami azt mutatja, hogy a tanulóifjúság nem rendelkezett elegendő olyan intézménnyel, a thj. városoktól eltekintve, amely részükre biztosította volna a tanuláshoz elengedhetetlenül szükséges nyugodt otthont és az ezzel járó szükséges ellátásokat. (A szociális intézmények számára vonatkozóan lásd a következő táblázatokat.)

A. Gyermekvédelmi intézmények

	Szüötött hon	Bél- csőde	Áll. gyermekmen hely	Árvahá z	Gyógy ped. Int.	Óvoda	Napköz i otthon	Üzemi napk.otthon	Nyá-ri napk. otthon	Gyerm ek-otthon	Gyerm ek-üdítető	Ösz- szesen
VÁRMEGYÉK	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.	10.	11.	A
1. Abaúj-Torna	-	-	-	-	-	6	2	-	-	1	1	10
2. Baranya	-	-	-	1	-	15	6	-	8	-	-	30
3. Bács-Bodrog	1	-	-	-	-	24	1	-	-	-	-	26
4. Békés	10	-	1	2	1	23	17	4	-	2	1	61
5. Bihar	2	1	-	1	-	26	3	-	9	-	-	42
6. Borsod-Gömör	-	-	-	2	-	12	16	2	60	-	1	93
7. Csanád	2	1	-	1	-	43	7	-	3	3	-	60
8. Csongrád	2	2	-	-	-	18	-	-	-	1	-	23
9. Fejér	1	-	-	1	-	28	5	-	13	-	-	48
10. Győr-Moson	-	-	-	4	-	18	3	1	9	1	-	36
11. Hajdú	2	-	-	4	-	27	3	-	-	2	-	38
12. Heves	1	1	1	4	1	25	10	2	39	-	-	84
13. Jász-N-Sz.	16	2	3	2	-	54	6	-	8	1	-	92
14. Komárom-E.	-	3	-	4	-	37	17	2	13	1	1	78
15. Nógrád-Hont	-	1	-	-	-	31	12	3	9	-	-	56
16. Pest-P-S-K.	17	13	-	1	3	150	73	20	12	10	1	310
17. Somogy	-	-	-	2	-	16	9	-	23	1	10	61
18. Sopron	-	-	-	-	-	17	1	-	-	-	-	18
19. Szabolcs	1	-	-	5	1	31	5	-	3	1	-	47
20. Szatmár-B.	-	-	-	-	-	11	7	-	5	-	-	23
21. Tolna	1	1	-	3	-	60	5	3	7	3	-	83
22. Vas	1	1	1	3	-	20	3	-	-	1	-	30
23. Veszprém	-	1	-	-	-	21	6	1	5	1	1	36
24. Zala	-	-	-	-	-	14	5	-	4	-	-	23
25. Zemplén	-	1	-	2	-	15	1	1	-	1	-	21
Összesen:	57	28	6	2	6	742	223	39	230	30	16	1429
%- ban	2,6	1,3	0,3	2,4	0,3	37,0	1,0	1,7	11,2	1,5	0,7	

Forrás: Szociális Szakszolgálat 10.-12. sz. körlevél 1947. okt.-nov.-dec. 10.p.

B. Ifjúsági intézmények, C. Szegényellátási intézmények

	Népi kollégium	Tanonc- ifjú- munkás	Internátus – tanuló diákok- hon	Összesen	Élkeztetés, népkonyha	Szeretetház, aggoktáza, szegénytelep	Összesen	Mindössze
VÁRMEGYÉK	12.	13.	14	B	15.	16.	C	A+B+C
1. Abaúj-T.	-	-	-	-	-	3	3	13
2. Baranya	-	-	5	5	-	7	7	42
3. Bács-B.	-	-	1	1	-	7	7	34
4. Békés	5	1	11	17	-	23	23	101
5. Bihar	1	-	2	3	-	7	7	52
6. Borsod-G.	1	1	-	2	5	5	10	105
7. Csanád	1	1	3	5	3	10	13	78
8. Csongrád	2	-	1	3	1	8	9	35
9. Fejér	-	-	-	-	5	18	23	71
10. Győr-M.	1	-	3	4	2	7	9	49
11. Hajdú	2	-	4	6	3	9	12	56
12. Heves	2	-	9	11	1	8	9	104
13. Jász-N-Sz.	1	4	13	18	2	20	22	132
14. Komárom-E.	1	-	14	15	2	17	19	112
15. Nógrád-H.	2	-	1	3	5	5	10	69
16. Pest-P-S-K.	6	2	24	32	25	60	85	427
17. Somogy	1	-	2	3	-	4	4	68
18. Sopron	-	-	1	1	-	23	23	42
19. Szabolcs	2	-	12	14	4	7	11	72
20. Szatmár-B.	1	-	1	2	-	3	3	28
21. Tolna	3	1	5	9	-	21	21	113
22. Vas	3	-	7	10	4	11	15	55
23. Veszprém	2	-	12	14	5	15	20	70
24. Zala	1	-	10	11	8	15	23	57
25. Zemplén	-	-	15	15	4	16	20	56
Összesen:	38	10	156	204	79	329	408	2041
%- ban	1,7	0,5	7,8	10,0	3,8	16,2	20,0	100

Forrás: Szociális Szakszolgálat 10.-12. sz. körlevel 1947. okt.-nov.-dec. 10.p.)

A szociális intézmények három főcsoportjának megoszlását mutatja abszolút és százalékszámokban a II. illetve III. számú táblázat, vármegyénként és thj. városenként. Területileg a szociális intézmények legnagyobb része Pest vármegyére esik. Az összes intézmények 17,1 %-a helyezkedett itt el, míg az összes gyermekvédelmi intézmény 19, az ifjúságvédelmi intézmények 19,7 %-a, a karitatív intézményeknek pedig 17,7 %-a volt Pest vármegyében. Az ország többi vármegyéiben az intézmények aránylag egyenlően oszlanak el. Az átlagos arányszám 3 % körül mozgott, bár Abaúj-Torna megyében az összes szociális intézményeknek csak a 0,5 %-a tartozott ebben az időszakban a gyermekvédelmi intézmények közé.

5. Intézményhálózat

Ebben az időszakban az állandó változások illetve a problémák nagy száma miatt több intézmény és ezekhez kapcsolódó státusz jött létre. Ezek a létesítmények több-kevesebb hatást gyakoroltak a szociálpolitikára és ezen keresztül a gyermekvédelemre. Az alábbiakban ezeknek az intézményeknek a felépítését, működését, funkcióját mutatom be.

5.1. *Árvaszék.* Az 1870. évi XLII. tc. és az 1871. évi XVIII. tc.-ek alapján az elsőfokú gyámhatósági jogkört gyakorolta. Az árvaszékeket vármegyékben, thj. városokban, megyei városokban kellett és kivételesen, belügyminiszteri engedéllyel egyes községekben is lehetett szervezni. Az élén az elnök állt (megyei városokban a polgármester). Tagjai: legalább két ülnök, a tisztii ügyész, a számvevő, egy jegyző, a közgyám. Az 1877. évi XX. tc. kimondta, hogy az árvaszék az alispántól független önkormányzati szakhatóság. A felszabadulás után (sic!) a 1030/1945. ME sz. rendelet (MK. 1945. IV. 26. 17. sz.) elrendelte, hogy az árvaszék elnökének állása sürgősen betöltendő. A feladatköre a továbbiakban sem változott. Az árvaszék a törvényhatóság, mint intézmény megszűnésével együtt szűnt meg.³⁰

5.2. *Egészségvédelmi szolgálat* (állami). 1945 előtt az 1876. évi XIV. tc., majd az 1940. évi VI. tc. szabályozta az egészségvédelem terén az államra háruló feladatokat. Ezek alapján elsősorban a tuberculosis és a nemi betegségek elleni védekezés, illetve az anya- és csecsemővédelem terén épült ki számottevő intézményrendszer és gondozói (szülésznő) hálózat (zöldkeresztes egészségvédelmi körök, tüdőbeteg-gondozó intézetek intézet, a nemibeteg-gondozó intézet, stb.). A 200.200/1948. NM sz. rend. (MK 1949. I. 30. 23. sz.) kimondta, hogy jóléti miniszter további intézményekkel (a népesség egészségének megőrzéséről, anya- és gyermekvédelemről, valamint a népbetegségek megelőzéséről, illetve gyógyításáról való gondoskodás az állami egészségvédelem feladata. Az állami egészségvédelem működési egysége az egészségvédelmi szolgálat, melynek működési területe egy-egy járás, megyei város, illetve thj. város területével azonos. Ezek felett a népjóléti miniszter gyakorolt felügyeletet a tisztii főorvos útján. Feladatkörébe tartozott: a különösen veszélyeztetett korcsoportokhoz tartozóknak, az életkörülményeik változása miatt tanácsadásra vagy gondozásra szorulóknak és a népbetegségek által veszélyeztetetteknek a gyógyítása, illetve gondozása; általános egészségvédelmi, illetve szakorvosi tanácsadás és rendelés biztosítása; az egészségügyi ismeretek terjesztése; a csecsemő- és kisgyermekvédelem; a tanköteles korú gyermekek egészségvédelme, ideértve fogászati ellátásukat is; a házasság előtti tanácsadás; a terhes- és anyavédelem; a hozzátartozók kioktatása az otthon fekvő betegek ápolására, illetve a betegek

³⁰ Vörös Károly (szerk.): *A magyar állam szervei 1945–1950.* KJK., Bp., 1985, 113. p.

kioktatása környezetük védelmére; a népbetegségek (tuberculosis, nemibetegségek, hiánybetegségek, fogszuvasodás, trachoma, malária, rák stb.) elleni küzdelem. – „Szervezete: vezetője az e feladattal megbízott tisztiorvos, aki felügyelt az egészségvédelmi szolgálat intézményeire, javaslatot tett a tanácsadó orvosok, asszisztensnők és védőnők, valamint az egyéb alkalmazottak megbízására, elkészítette az egészségvédelmi szolgálat költségvetését. Alapintézményei: az általános tanácsadó és rendelő, a szaktanácsadó és szakrendelő, a tüdőbeteg gondozó intézet, a nemibeteg gondozó intézet, az iskolafogászati rendelő. A tanácsadók és rendelők elhelyezésére szolgált a külön e célra rendelt épület, az Egészségház. Költségeit 1949-ben az állami költségvetésben a népjóléti tárca keretében biztosították.”³¹

5.3. Fiatalkorúak felügyelőhatósága. 27.400/1909 IM. sz. rend. (IK. 1909. 12. sz.) alapján kezdték el működésüket, az igazságügyi minisztérium (a továbbiakban: IM) felügyelete alatt. „Feladata: véleményt nyilvánítani a javítónevelés alatt álló fiatalkorúak kísérleti kihelyezése, a szabadságvesztés-büntetésüket töltő fiatalkorúak feltételes szabadságra bocsátása tárgyában; javaslattétel a fogházbüntetés alatt álló fiatalkorúak utólagos javító-nevelésének elrendelésére; illetőleg a kísérletileg kihelyezett és feltételes szabadságra bocsátott, valamint a javító-nevelés illetve szabadságvesztés után szabaduló fiatalok munkába helyezését és támogatását, valamint ezek felett a fiatalkorúak felett a felügyelet gyakorlása; végül részt venni a javító-nevelés hatásának a megfigyelésére szolgáló statisztikai adatgyűjtésben.”³² A hatóság élén elnök állt.

Ezek a hatóságok (összesen 7) a háború előtt az ítéletablák és az olyan törvényszékek székhelyén működtek, amelyek területén javító-nevelőintézet vagy fiatalkorúak befogadására szolgáló fogház volt.

A II. világháború után kiemelkedő szerepet a Budapesti Fiatalkorúak Felügyelőhatósága játszott. Ennek hatósági tagjai: két ügyész, két ügyvédi kamarai tag, az árvaszék elnöke, a főváros első tisztviselője, a tanfelügyelő, az állami gyermekmenhely igazgatója voltak. Nem hatósági tagjait az igazságügyi miniszter által a gyermekvédelem és utógondozás terén működő vagy az iránt érdeklődő egyének közül kinevezett férfiak és nők alkották. Kinevezésük három évre szólt. A hatóságot a 89.000/1949. IM. sz. rendelet (MK. 1949. XI. 9. 232. sz.) megszüntette és ezzel egyidejűleg a Fiatalkorúak Központi Felügyelőhatóságának a megszervezését rendelte el.³³

5.4. Gyermek és Ifjúságvédelmi Tanács (országos). A 6700/1948. Korm. rendelet (MK. 1948. VIII. 4. 175. sz.) rendelte el ennek az intézménynek a felállítását. A népjóléti miniszter felügyelete alatt állt. Feladatkörébe tartozott a véle-

³¹ Uo. 115. p.

³² Uo. 158. p.

³³ Uo. 58. p.

ménnyilvánítás a gyermek- és ifjúságvédelem minden kérdésében az ifjúság szociális helyzetével foglalkozó hatóságok, intézmények részére.³⁴

5.5. *Gyermekvédő intézet(ek)* (állami). A 12.050/1948. Korm. sz. rend. (MK. 1948. XII. 11. 272. sz.) alapján 1949. január 1-től az állami gyermekmenhelyek a gyermekvédő intézet elnevezést viselték. A rendelet alapján több módosulás történt a 2000/1925. NM sz. renDELETEH képest (RT 1925. 669.). Ez a jogi szabályozás mondta ki, hogy elhagyottnak lehet nyilvánítani azt a 15. életévét meg nem haladott gyermeket is, akinek testi vagy szellemi fejlődését, egészségét környezetének bánásmódja veszélyezteti. Az országos ellenőrzés érdekében a népjóléti miniszter telepfelügyelőnt nevezhetett ki. Az országos telepfelügyelő a Budapesti Állami Gyermekvédő Intézetben teljesít szolgálatot.³⁵

5.6. *Gyermekvédő liga és gyermekszanatórium egyesület* (országos). A 90/1945. ME. Sz. rendelet (MK. 1945. II. 10. 4. sz.) alapján a Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM) ügyköréből az újonnan alakult Népjóléti Minisztérium (továbbiakban: NM) ügykörébe került át. A 79/1950 MT. sz. rendelet (MK. 1950. II. 18. 47. sz.) megszüntette és vagyonát állami tulajdonba vette, kötelezettségeit pedig az állam magára vállalta. A vagyontárgyak szociálpolitikai célokra való felhasználásából a népjóléti miniszter gondoskodott. Az Egyesülettől ellátásban (nyugdíj, kegydíj, életjáradék) részesülők ellátási díjait a továbbiakban az Állami Vállalatok Központi Nyugdíjpénztára folyósította.³⁶

5.7. *Gyermek menhely(ek)* (állami). A gyermekmenhelyekről és a közsegélyre szoruló hét éven aluli gyermekek gondozásáról az 1900. évi VIII. és XXI. tc. intézkedett. Ennek értelmében a talált, valamint hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermekeket 15 éves korig állami gondozásban kell részesíteni. A korhatárt az első világháború után kivételesen 18 évre lehetett emelni. A gyermekmenhely a gyermekeket általában nevelőszülőknél vagy nevelőintézetben helyezték el, ún. telepeken. Ezek felügyeletét a gyermekmenhely által alkalmazott telepfelügyelők látták el. A gyermekek a menhelyeken kívül elhelyezhetők voltak társadalmi és egyéb egyesületek, felekezetek, közületek stb. által fenntartott ún. kiegészítő intézetekben is. A 90/1945. ME sz. rend. (MK 1945. II. 10. 4. sz.) alapján január elsejei hatállyal az NM vette át a felügyeletüket a BM-től. A 12.050/1948. Korm. sz. rend. (MK 1948. XII. 11. 272. sz.) elnevezésüket Állami Gyermekvédő Intézetre változtatta.³⁷

³⁴ Uo. 158. p.

³⁵ Uo. 159. p.

³⁶ Uo. 159. p.

³⁷ Uo. 522. p.

5.8. *Nép- és Családvédelmi Alap* (országos) ONCSA. Az 1940. évi XXIII. tc. hozta létre. Feladata: a leginkább támogatásra szoruló néprétegek, különösen a sokgyermekes családok intézményes támogatása; gondoskodás a gyermekvédelem ellátásról; a megélhetésükben veszélyeztetett „arra érdemes” családok segítése. Szervezete: központi szervei az Igazgató Bizottság és az Országos Szociális Felügyelőség. Az ONCSA bevételei állami illetékből, a rendelet alapján bevezetett nép- és családvédelmi pótdoból és adományokból tevődött össze. „A 347/1945 ME sz. rendelet (MK 1945. III. 31. 14. sz.) a népjóléti miniszter felügyelete alá helyezte és átmenetileg szabályozta a működését. Az étkeztetési napközi otthonok, népkonyhák működtetésével, pénz- és természetbeni segítyekkel, az önhibájukon kívül megélhetés nélkül maradt családoknak, gyerekeknek nyújtott segítséget. A 6300/1945 ME .sz. rendelet (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) beolvasztotta a törvényhatóságoknál és a megyei városoknál létesített szociális alapba.”³⁸

5.9. *Szabadművelési Tanács* (országos). A 12.100/1945 VKM. sz. rendelet (MK 1945. X. 31. 165. sz.) hozta létre. Az iskolán kívüli nevelés minden kérdésében a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó szerve volt. Az iskolán kívüli nevelés ügyét figyelemmel kísérte, a vallás és közoktatásügyi miniszter felhívására, vagy saját kezdeményezésből az iskolán kívüli nevelés minden kérdésében véleményt nyilvánított, vagy javaslatot tett. Tagjait a vallás- és közoktatási miniszter nevezte ki három évre.³⁹

5.10. *Szociális felügyelő(k)*. A 6300/1945 ME. sz. rendelet (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) szerint a szociális felügyelők a törvényhatóságra háruló szociálpolitikai feladatok tekintetében a törvényhatóság első tisztviselőjének szakközegei, a szociális felügyelőségek pedig szakhivatalai voltak. A rendelet végrehajtásáról a 4700/1945 NM. sz. rendelet (MK 1945. XI. 11. 173. sz.) intézkedett. Felettes szerveik a szociális főfelügyelők illetve a szociális főfelügyelőségek. Főhatóságuk a Népjóléti Minisztérium volt. „Feladatuk volt figyelemmel kísérni a törvényhatóság szociális viszonyait, annak megjavítására az illetékes hatóságnak, szervnek javaslatot tenni, a szociális felügyelő egyidejű tájékoztatása mellett; szociális szakkérdésekben véleményt adni, javaslatot tenni; irányítani a törvényhatóság területén a szociális tevékenységet; a községi szociális helyzetjelentések és a megyei városi szociális munkaterv alapján a törvényhatósági szociális munkatervet elkészíteni.”⁴⁰ A szociális felügyelők előadói voltak a törvényhatósági Szociálpolitikai Tanácsnak, a szociális titkárok szakfőnökei voltak. Végrehajtották a törvényhatóság első tisztviselőjének a szociálpolitikai feladatok ellátásával kapcsolatban kiadott rendeleteit. A felsőbb szerveknek a törvényhatóság szociális viszonyairól, a szociális szakszolgálat létszámviszo-

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 523. p.

⁴⁰ Uo. 608. p.

nyairól a Közigazgatási Bizottság ülésén negyedévente jelentést tettek. Ezt egyidejűleg a népjóléti miniszterhez is felterjesztették. Szervezték a szociálpolitikai gondozást, a hadigondozást. Vállalták a hadifogoly szolgálat ellátását, a „Siess! Adj! Segíts!” (SAS) mozgalom vezetését. Foglalkoztak az egyéni segélykérelmek elbírálásával is. Tanácskozási joggal tagjai voltak a Törvényhatósági Bizottságnak és a Közigazgatási Bizottságnak. A 9140/1948. Korm. sz. rendelet (MK 1948. IX. 5. 200. sz.) értelmében a működésük megszűnt. Jogutódaik a népjóléti bizottságok lettek.⁴¹

5.11. *Szociális főfelügyelő.* A 6300/1945. ME sz. rend. (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) az állam szociálpolitikai feladatairól és az ezzel kapcsolatos szakszolgálati szervekről intézkedett és elrendelte szociális főfelügyelői állások szervezését. A szociális főfelügyelők közvetlenül az NM felügyelete alatt álltak. A 4700/1945. NM sz. rend. (MK 1945. XI. 1. 173. sz.) értelmében a szociális főfelügyelő az állami szociálpolitikai igazgatás központi szerve volt, és mint ilyen a népjóléti miniszter szakközege. Feladata: országos viszonylatban figyelemmel kíséri a szociális viszonyokat, és azok megjavítását célzó hatósági intézkedések tekintetében javaslatot tesz a népjóléti miniszterhez; felügyel a szociálpolitikai szervekre. Ellenőrzi és irányítja a szociálpolitikai szervek tevékenységét; előadója az Országos Szociálpolitikai Tanácsnak.⁴²

5.12. *Szociális titkár(ok)* (járási, megyei városi, községi). A 6300/1945. ME sz. rend. (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) szerint a szociális titkárok a járási főjegyző, a polgármester, a községi előljáróság szakközegei voltak. A járási szociális titkárok feladata volt a elkészíteni a járási szociális helyzetjelentést, ellenőrizni a szociális szervek, intézmények működését; végrehajtani a járási főjegyző szociális rendelkezéseit; jelentéseket írni a felettes szerveknek. A megyei szociális titkárok feladata tulajdonképpen hasonló volt csak megyei vonatkozásban. Ezen kívül végezték a Szociálpolitikai Bizottság előadói tennivalóit; gondozásba vették a támogatásra szoruló családokat; elősegítették a szociális intézmények működését; közreműködtek a szociális akciók szervezésében, lebonyolításában. A községi szociális titkárok feladata a községekre háruló szociálpolitikai feladatok ellátása volt. Ezen kívül, tanácskozási joggal tagjai voltak a községi Képviselő testületnek. Elősegítették a szociális intézmények működését és közreműködtek szociális akciók szervezésében, lebonyolításában. Azokban a községekben, ahol nem működtek a szociális titkárok, feladataikat az egészségügyi védőnők látták el a járási szociális titkárok mellett. A 9140/1948. Korm. sz. rend. (MK 1948. IX. 5. 200. sz.) értelmében a szociális titkárok működése megszűnt. Jogutódaik a népjóléti bizottságok lettek.⁴³

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. 609. p.

5.13. *Szociálpolitikai bizottság(ok)* (megyei városi, községi). A 6300/1945. ME sz. rend. (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) szerint a megyei városokban, községekben működtek, mint a polgármester, ill. a községi elöljáró véleményező, tanácsadó szervei. Felettes szervük az Országos Szociálpolitikai Tanács, főhatóságuk az NM volt. Feladatuk volt véleményt nyilvánítani és javaslatot tenni a város, község szociális helyzetét érintő minden kérdésben; vizsgálni a város, község általános szociális helyzetét és javaslatot tenni a lakosság szociális viszonyainak javítására. A 9140/1948. Korm. sz. rend. (MK 1948. IX. 5. 200. sz.) értelmében megszűntek, jogutódaik a népjóléti bizottságok lettek.⁴⁴

5.14. *Szociálpolitikai Intézet* (országos). A 12.820/1948. Korm. sz. rend. (MK 1948. XII. 19. 279. sz.) rendelte el a szervezését 1949. január 1-jei hatállyal. Jogelődje az Országos Szociálpolitikai intézet nevű alapítvány, amely 1949. január 1-jén megszűnt, vagyona, jogai és kötelezettségei a magyar államra szálltak át. A 184/1950. MT sz. rend. (MK 1950. VII. 8.) megszüntette.⁴⁵

5.15. *Szociálpolitikai Tanács* (országos). A 6300/1945. ME sz. rend. (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) intézkedett felállításáról. A népjóléti miniszter felügyelete alatt, mint annak véleményező és javaslattevő szerve működött. 1946 január 1-től három évenként újjá kellett választani. „Ügykörébe tartozott: véleménynyilvánítás és javaslattevés az állami szociálpolitikát érintő minden kérdésben, tervezetek készítése a feladatok megvalósítására, javaslattevés az idejélmúlt rendelkezések hatálytalanítása és új rendeletek meghozatalára; az ország általános szociális helyzetének figyelemmel kísérése, és javaslattevés azok javítására; állásfoglalás a szociális a szociális szakképzés irányelveire nézve.”⁴⁶

5.16. *Szociálpolitikai tanács(ok)* (törvényhatósági). A 6300/1945. ME sz. rend. (MK 1945. VIII. 12. 101. sz.) szerint a törvényhatóságokban működött, mint a törvényhatóság első tisztviselőjének (alispán, polgármester) véleményező tanácsadó szerve. Felettes szervük az Országos Szociálpolitikai Tanács volt. Feladatuk volt véleményt nyilvánítani, javaslatot tenni a törvényhatóság szociális helyzetét érintő minden kérdésben; figyelemmel kísérni a törvényhatóság általános szociális helyzetét és javaslatot tenni a lakosság szociális vívmányainak javítására; véleményt nyilvánítani és javaslatot tenni a szociális szolgálat fejlesztésére; elősegíteni a szociális munkát végző hatósági és társadalmi szervek együttműködését, biztosítani tevékenységük tervszerűségét. A 9140/1948. Korm. sz. rend. (MK 1948. IX. 5. 200. sz.) szerint megszűntek. Tennivalóikat a népjóléti bizottságok vették át.⁴⁷

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo. 611. p.

⁴⁷ Uo. 612. p.

6. A gyermekvédelem Sopron vármegyében

Sopron vármegyében a háború 1945 húsvét vasárnapján ért véget. Mint minde-
nütt az országban, itt is az jellemezte legjobban nagy általánosságban a lakossá-
got, hogy a háborúból megmaradt javait szedegette össze. Július hónapban,
mikor a közlekedés ütemesebben megindul a megyében, mindenütt lázas munka
folyt a földosztás előkészületei és elvégzése körül. Később az aratás és betakarí-
tás után a jótételi leadások váltak a vármegyei lakosság fő problémájává.

„Sopron város Közjóléti Szövetkezetében a legfontosabb tennivalók az
alábbiak voltak:

1. A juttatott ONCSA házak vételárának befizetése, valamint a szerződé-
sek és átírások előkészületei. Az elmúlt két év folyamán házhoz jutott
159 család közül már 49 teljes egészében kifizette juttatott házának árát.
2. A Szövetkezet erre az időszakra már a kisebb bombakárokat helyreállít-
totta az ONCSA-házakon. A korábbi munkákat azonban a hihetetlenül
magas árak miatt az igazgatóság kénytelen volt leállítani.
3. A szövetkezet segítkezett a téli étkeztetési akció beszerzésében, a ter-
vezett szerint egy kis teherautóval fuvarozták az élelmiszert.”⁴⁸

A városi szociális előadók véleménye szerint a város népjóléti ügyosztályának
tevékenysége háromirányú volt, melyet az alaprendelet is előírt. Foglalkozásuk
kiterjedt a sokgyermekes családok felkarolására, a 4.700/1945 NM sz. rendelet
által előírt városi szegénygondozásra, valamint a menekültek és kiutasítottak
szociális gondozására.

Egy 1945. évi népélelmezési eladónő jelentése szerint Sopronban tüzelő-
anyag nem volt, gáz tűzhelyet használtak. Gázszolgáltatás csak a délelőtti és a
késő esti órákban volt elérhető.⁴⁹

A Népjóléti Miniszter rendelete értelmében 1945. év augusztusában gyűjtés
történt a sokgyermekes anyák megjutalmazására. A gyűjtött összeg 35.680 pen-
gő volt, melynek szétosztása begyűjtés után azonnal megtörtént. Ugyanebben a
hónapban a sokgyermekes családokból származó és arra rászoruló, jó előmenet-
telű tanulók között tanszegély került kiosztásra 27.000 pengő összeg erejéig.⁵⁰ A
törvényhatóság szegénygondozása egyre súlyosabb feladatok elé állította a szo-
ciális munkásokat. A város pénzügyi helyzete aggasztó volt, mivel összes jöve-
delemforrásától elesett. A szegénygondozásra a minimális összeget sem volt
képes juttatni. Kilátástalan volt a helyzet a népkonyha beutaltjaival is. A város a
korábbi időszakban sem bírta a beutalásokat a szükségleteknek megfelelően
növelni, csak a békebeli beutaltak számának megfelelő személy kaphatott ellá-
tást. A város még ennek a 30 beutaltak az ellátását sem volt képes fizetni, mely

⁴⁸ Soproni Levéltár (SL) XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelő-
ség iratai, 1945–1950.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

1945 decemberében 600.000 pengőt tett ki.⁵¹ „A városi tanács 1945. december 13-kai határozata arról rendelkezett, hogy a népkonyhai beutalásokat 1946. január 1-től megszünteti. Ezzel még az a néhány ember is ellátatlan maradt, akik már a béke idején is a köztámogatására szorultak.”⁵²

1945. október elején a járási szociális előadó a téli gyermekétkeztetésre kapott 10 kg só után még plusz mennyiséget kért. Mivel az új rendelet értelmében azonban csak búza ellenében adhatnak ki sót, arra kéri a vármegyei szociális előadót, hogy hasson az alispánra, hogy további 10 kg sót pénz ellenében is tudjanak vásárolni.⁵³

„Október első hetében érkezett az alispán 4818/1945. sz. utasítása a járások főjegyzőinek, főhatóságainak és járási szociális előadóinak. Az 5688/1945.I/1. számú körrendelete folytán a sokgyermekes anyák megjutalmazásáról rendelkezik sürgősen úgy, hogy a jutalom legkisebb összege 1000 pengő (a továbbiakban: P) legyen.”⁵⁴ Az elosztás során fő szempont az volt, hogy inkább kevés számú anya kapjon nagyobb összeget, mint sok anya közt aprózzák el a pénzt. Amennyiben szükséges és lehetséges, kívánatos pénz helyett hatósági úton élelmiszert juttatni.

1945. november végén a soproni szociális szakelőadó a városi lakosság néhez viszonyaira hivatkozva a téli étkeztetési akció lehető legnagyobb keretek közötti fenntartását javasolta. Újabb és újabb nyersanyagok beszerzését tartotta szükségesnek. Október hónapban 315.000 P ellátmányt kaptak különböző célokra, ebből étkeztetésre 70.000 P-t fordítottak. Több iratban található utalás arra, hogy a „lehívott pénzek” késve érkeztek rendeltetési helyeikre.⁵⁵

Szintén a fenti időszakban egy öt gyermekes családnak havi 105.000 P fizetést, lakáspénz és helyi pótlék címén havi 1680 P-t folyósítottak. Családi pótlék címén egyenként havi 3600 P-t, összesen 18.000 P-t állapítottak meg a nép- és családvédelmi alapból.⁵⁶

Az 1945. év végén a miniszteri osztálytanácsos arra kérte egy leiratában a szociális felügyelőket, hogy saját körzetükben „hassanak oda”, hogy minél több telepen kívüli elhelyezés jöjjön létre, ilyen módon is csökkentve a gyermekmenhelyek katasztrofális zsúfoltságát. A szociális szakelőadó jelentése szerint a Nemzeti Segély 120 soproni gyermek részére készített karácsonyi csomagot.⁵⁷

A téli étkeztetési akcióra vonatkozó beszerzések és kiutalások a lehető leggazdaságosabban folytak, 150 személy ellátása két hónapig biztosítva volt. A városi katolikus karitás 100 szegény sorsú idős embert részesített természetbeni segélyben. Az egyházak és a társadalmi egyesületek segítsége annyira mini-

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai.

⁵⁵ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai, 1945–1950.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai.

mális volt, hogy alig érezhették a rászorultak az adományok hatásait, mivel az igények és a lehetőségek meglehetősen távol álltak egymástól.

A városban tartózkodó menekültek is hozzájárultak a város szociális helyzetének komor kialakulásához. Ők otthonukat és vele mindenüket elhagyva tengették életüket, segítség reményében. A Népgondozó Hivatal által kibocsátott ellátmány főleg körükben került szétosztásra.

A háború következményeként az ellátatlanok száma nem csak az országban, hanem Sopronban is egyre növekvő számot mutatott. A város pénzügyi helyzete azonban nem engedte meg a szükségleteknek megfelelő segítséget.

A népelelmezési előadónő a városban 1945. szeptember 15-én kezdte meg a működését. Kezdetől fogva a téli étkeztetési akció megszervezésén és az ehhez kapcsolódó élelemanyag tartósításán dolgozott. Délutánonként családlátogatók alkalmával igyekezett rávezetni a háziasszonyokat az élelmiszerek helyes és célszerű felhasználására és változatos elkészítési módjaira. Ezzel párhuzamosan a népelelmezési tanfolyamok részére tűzhelyet és a bombatámadás folytán tönkrement konyhafelszerelés helyébe újat szerzett. A népelelmezési előadónő a főzés és az ehhez kapcsolódó „tudományokból” tanfolyamot indított, ahol egyszerre 10 fő tudta az ismereteket elsajátítani, melyből minden hónap végén vizsgáztak is.⁵⁸

Sopron városának népjóléti ügyosztálya részére az 1945. évben kiutalt ellátmányok összege 1.445.000 pengőt tett ki. A kiutalt összegek mind felhasználásra kerültek.

„1946. január 1-től a nevelőszülőknél kihelyezett állami gyermekmenhelyi gondozottak havi gondozási díja:

0–2 éves korig	30.000 P.
2–7 éves korig	22.000 P.
7–15 éves korig	15.000 P.

A fenti összegeket havonta utólag folyósították.”⁵⁹

1946. január közepén a Sopron vármegyei szociális titkár javaslatot tett 5 fővárosi gyermek helyben (Sopron) történő elhelyezésére. Élelmezésük megoldott, de elhelyezésük problémás volt.

„1946. február közepén a soproni prépost egy ülésen felveti, hogy a soproni gyermekeket sem tudja a város ellátni, mi lesz azokkal, akiket idehoznak. Javaslata szerint ezeket a gyermekeket falura kellene kitelepíteni. A szociális felügyelő válaszában elmondja, hogy az elhagyott gyermekek sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint a soproniak, ezért kötelessége a város társadalmának, hogy ezeket a gyerekeket befogadják és a velejáró terheket vállalják.”⁶⁰

Szintén ugyanebben az időszakban mintegy 100.000-re volt tehető az elhagyott gyermekek száma az országban. Az alispán levele, melynek tárgya:

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

„Gyűjtés az elhagyott gyermekekért megsegítésére”, a következőket tartalmazta: „A társadalom erőinek összefogására Budapesten megalakult a Magyar Gyermekekért Társadalmi Összefogás Végrehajtó Bizottsága. Fővédnök: a miniszterelnök úr, védnöke a népjóléti miniszter úr. Székhelye a Népjóléti Minisztériumban van. Célja: az elhagyott gyermekek megsegítése. Ennek érdekében feladata: széles körű, az egész országra kiterjedő gyűjtés megszervezése.”⁶¹

1946. február 17–24. közötti időszakban Sopronban gyermekhetet rendeztek. A programok között mesedélután, színházi előadás, mozi előadás, hangverseny szerepeltek. A Magyar Nők Demokratikus Szövetségének, a Népjóléti Ügyosztálynak illetve a Tűzoltóságnak az adományaiából illetve a gyűjtésekből összesen: 68.467.926 P gyűlt össze. Ezen kívül különböző természetbeni adományokkal tudták a rászoruló gyermekeket segíteni (pl. zsir, liszt, hintőpor, ruhaneműk stb.).⁶²

1946. február 18-án a szociális felügyelő javasolta az alispánnak Sopronban egy gyermekmenhely felállítását. Arra kérte, hogy a minisztérium felé terjessze a javaslatot. A szombathelyi gyermekmenhely igazgatójának jelentése szerint problémát jelentett 15 siketnéma gyermek elhelyezése, mivel már több mint egy éve nem foglakoztak velük, „holott foglakozással a magyar állam hasznára lehetnének”. A problémát később a helyi Nőegylet oldotta meg úgy, hogy vállalták a gyermekek gondozását.⁶³

1946 februárjában a Népjóléti Minisztérium kisdédóvási felügyelője közölte, hogy „13–14 éves korú leányokat menhelyről szerezni nem tud, mert azokat már mind elkapkodták, tekintve, hogy ezek a gyermekek már mind munkaerő számba is jönnek.”⁶⁴ Ugyanekkor, egy telepfelügyelő jelentése szerint a gyermekmenhelyeken a ruházat megoldása jelentette az egyik legnagyobb problémát. A gyermekek 1944 októbere óta nem kaptak ruhát ebben az időszakban!⁶⁵

Február végén a járási szociális titkár jelentése szerint nem lehetett 1–5 éves korú gyermekeket gazdálkodó családokhoz kihelyezni, mivel étkeztetés illetve iga és munkaerő hiányában a saját gyermekek ellátása is problémát okoz. A családok kijelentették, hogy csak nagyobb (12–14 éves), egészséges és általuk meghatározott nemű gyermeket tudnak vállalni (az idény munkák miatt!). Ezt erősíti meg a szociális főfelügyelő is egy március 4-én, az alispánnak írt jelentésében. Problémaként veti fel, hogy az előirányzott 1–5 éves gyermekek elhelyezése nehézkes, mivel ezek a gyermekek maguk is gondozásra szorulnak, így nem tartanak rájuk igényt. Megemlíti azt, hogy a nagyobb gyermekek a szombathelyi gyermekmenhely főorvosa szerint pedig valamennyien testi és lelki (sic!) fogyatékoságban szenvednek.⁶⁶

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

Március elején védőnői jelentés alapján a soproni menhelyi telep gyermekeinek nyilvántartása szerint 43 gyermek került elhelyezésre. Ebből 9 gyermek a Voss-féle Rk. Árvaházban, 9 gyermek a Mária Josephinumban, a fennmaradók pedig magánszemélyeknél. Ezen időszakban 10 menhelyi gyermek került Kapuváron elhelyezésre nevelőszülőknél. Csorna járásban, a 20 községben elhelyezett gyermekek száma 76 fő. A soproni szociális felügyelő egy levelében arról számolt be, hogy a „magyar gyermekekért” akció keretében történt előadás elmaradt, mivel 10–15 ember lézengett a teremben illetve „sajnos a közönség ma csak olyan dolog iránt mutat érdeklődést, ami anyagi előnyt jelent számára”.⁶⁷

1946 augusztusában a legfontosabb feladatok Süttörben az alábbiak voltak.

- Az óvoda helységében napközi otthon létesítése.
- A gyermekek ételmezése, ruházása.
- A hadi árvák első helyen való támogatása.

Csepregen az egészségház befejezése volt a fő cél, Veszvényben a napközi otthonok rendszeresítését javasolták.⁶⁸

Augusztus végén Sopron Vármegyében népházak felállítását határozták el. Sarródon a Szociálpolitikai Bizottság javasolta az 5 főt meghaladó családoknál a dézsma csökkentését, illetve azt, hogy a cukor elsősorban az édesanyáknak és gyermekeiknek jusson. Babóton a rossz lakáskörülmények jelentették a legnagyobb problémát, mivel egyszobás vályogházakban éltek a napszámosok (a lakosság 30 %-a), 3–6 családtaggal. A férfi lakosság fafaragásban való kiképzését látták szükségesnek. Háziipari tanfolyamok szervezésével próbálták a község szociális bajait megoldani.

Ugyanebben az időszakban Osliban a legfontosabb feladatok között a következők szerepeltek:

- Az iskola 3. tantermének padokkal való felszerelése.
- Az általános iskolatípus bevezetése, az iskolák bővítése.
- Artézi kút fúrása.
- Népház építése.

A nevelőszülők ebben az időszakban gyermektartási engedéllyel vállalhattak gyermeket. A gyermektartási engedélyt a telepfelügyelő vagy az egészségügyi védőnő állította ki és az előjáróság vezetője láttamozta. Az előbbi egészségügyi szempontból, az utóbbi pedig erkölcsi és anyagi szempontból adott véleményt. Ha nincs a községben sem telepfelügyelő, sem pedig egészségügyi védőnő, aki a szükséges környezettanulmányt elvégezze, „megelégszünk a községi orvos és a jegyző véleményes jelentésével.”⁶⁹

⁶⁷ SL. XXI./11. A Népgondozó Hivatal Soproni kirendeltségének iratai 1945.

⁶⁸ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai.

⁶⁹ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950

Az 1946. évben a szociális felügyelő kezdeményezte a soproni siketnéma intézet újjáépítését. Az intézmény a háború előtt 100–110 gyermeket fogadott magába, „most cca. 30 siketnéma gyermeknek nyújthatna elhelyezést, akiknek száma feltehetően nőni fog.”⁷⁰

Ugyanebben az évben, a kapuvári járásban a hadi árvák száma 116 volt. Az egy szobára eső lélekszám 3–7 fő. A gyermekek részéről 2000 fő szorult cipő és ruhasegélyre. Ebben a járásban vándor csecsemőkelengye létezéséről tesznek említést az irások, amely erre az időszakra teljesen elhasználódott.

A soproni Állami Erdei Gyógyiskolában 1944–47 között a háborús helyzet miatt szünetelt a tanítás és csak 1947 novemberében indult meg újra. 1948. július 1-től az intézet állami tulajdonba került, és a neve Manninger ház Erdei iskoláról, Állami Erdei iskolára változott. A tanítás általános iskolai rendszerben folyt. A gyerekek két csoportban tanultak (I–IV. és V–VIII.) heti 30 óraszámban. A tanítást két tanítónő látta el. Tanítási időn kívül egy gondozónő foglalkozott a gyerekekkel. Az iskolának a Soproni Kórház tüdőbeteg-gondozójának főorvosa személyében külön iskolaorvosa is volt. A személyzethez tartozott két hitoktató is. A segédszemélyzet egy kocsisból, egy kertészből, egy szakácsnőből, egy konyhalányból, egy takarítónőből, egy napszámosból állt ebben az időszakban. A tanítónők és a segédszemélyzet az épületben kaptak lakást. A nevelők munkájukért ingyenes ellátásban részesültek. Az iskolának 36 férőhelye volt. Az 1948/49-es tanévben szerződést kötöttek az Állami Gyermekmenhellyel és a Népjóléti Minisztériummal, miszerint az iskolába felvesznek a férőhely hiányában a menhely kötelékébe tartozó gyermekeket, akiket a népjóléti miniszter utal be. Felvételi feltételek a következők voltak: 6–12 éves fiúk, lányok, akik szellemileg, testileg épek, TBC-vel fertőzöttek, de nem fertőzőek. Az iskola gondoskodott a gyermekek neveléséről, iskoláztatásáról, gyógykezeléséről. Ellátta őket élelemmel (napi 5 étkezés), tanszerrel, gyógyszerrel. Ennek ellenébe a Gyermekmenhely térítési díjat fizetett.⁷¹

6.1. Vármegyei helyzetkép

Az 1945. évben befejezést nyert a kisfaludi 6, és a kapuvári 8 ONCSA-ház építése. Rábacsanakon az építkezések kisebb-nagyobb szünetekkel folytak. Ennek oka az volt, hogy az egyébként is csekély összegű ellátmányt késedelmesen utalták ki.⁷² Fő probléma volt, hogy a különböző juttatásokra az akkori körülmények között elegendő pénz nem állt rendelkezésre. Az ezzel összefüggő másik fő probléma az volt, hogy az esetleges kérvények beadásától, igazgatósági ülésen keresztül a megvalósulásig eltelt idő alatt olyan nagymértékű számbeli eltérések álltak elő, hogy azt a szövetkezet végrehajtani nem tudta.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ SL. XXI./108. A Soproni Állami Erdei Gyógyiskola iratai 1948–1950.

⁷² SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

Szintén az 1945. évi tervekben szerepelt a Sopronhoz közeli Ágfalva községben egy majorsági farm létesítése, abból a célból, hogy egyrészt a kipusztult baromfiállományt segítsen helyreállítani, másrészt a városi lakosság húshiányán igyekezett volna enyhíteni. A farm végleges megszervezését tavaszra tervezték, de a tényleges megvalósulásra vonatkozó adatokat nem sikerült felkutatni.⁷³

A csepregi járás

A járás szociális előadója szerint, a járás általános életszínvonala magasabb a többi járáséhoz viszonyítva. Ez arra volt visszavezethető, hogy a járás községeinek zöme nemesi község volt és ez a tény, még abban az időben is éreztette hatását. A járás a jól működő közép- és kis gazdaságok hazája volt. Természetlagaik országos viszonylatban is jók voltak.⁷⁴

Az 1945. évi földreform során a járásban lévő nagybirtokokat felosztották. A földosztással a földnélküli réteg szinte teljesen eltűnt a járásból. Élénk kulturális élet folyt a járás községeiben. Napirenden voltak a színdarabok és a kultúrdélutánok. Ezeken a falvak apraja-nagyja részt vett. A járás területén az írni-olvasni nem tudó felnőttek száma minimális volt. A vármegyei szociális titkár évi jelentésben sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy „a járásban nincsenek bokrétás csoportok és színes népviselet, mivel a paraszti kisbirtokos réteg szakított a népi hagyományokkal és teljesen elpolgáriasodott.”⁷⁵

A járás területén ebben az időszakban háziipar nem volt, miután az utolsó gerencsér is meghalt. Az egyedüli ipar a horvát- és nemeszsidányi, olmódi nyírfavessző készítés volt, amelyeket a szombathelyi és kőszegi piacokon értékesítettek.

A nyári tífuszjárványt leszámítva az év végén, a járás területén semmiféle népbetegség nem volt. Az emberek tisztaságérzete jó, és ebből következőleg a gyermekek is ápoltak, tiszták voltak.⁷⁶

Csornai járás

A járásban, a szociális előadó jelentése szerint, az ONCSA juttatottak a körülményekhez képest ellátottnak tekinthetők. Sokkal jobb helyzetben voltak, mint azok, akik fizetésből éltek. Majdnem minden házhoz juttatottnak biztosítva volt a téli kenyere. Nagy hiányok mutatkoztak a tisztviselők körében, a még egy évvel ezelőtt jól szituált családok rettegve néztek ebben az időszakban a holnapok elé. Rengeteg helyen még a burgonya is hiányzott. A terméseredmény az egész járásban rossz volt. A népkonyhára talán az egész megyében itt volt a legnagyobb szükség. Csornán ruha akció volt, de csak a menekültek részére.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

Nagy szükség lett volna kisállat akcióra, de lehetőség alig akadt. A csornai szociális előadó véleménye szerint a beszolgáltatások annyira kimerítették a lakosságot, hogy amit eladnak az sem a felesleg, hanem a leadástól való félelem eredménye. Ebben a járásban az átvonuló csapatok szinte Isten veréseként hatottak.⁷⁷ Közbiztonságról ezen a vidéken abban az időben nem lehetett beszélni.

Közvetlen karácsony előtt a járás székhelyén a szociális felügyelő és a járási szociális előadó karácsonyi gyűjtést rendezett. Az amerikai vöröskereszt adományából ugyanekkor 1.000.000 pengőből 320.000 pengő értékben cukrot és lisztet vásároltak, ám a fennmaradó összeg elértéktelenedett a váratlan devalváció következtében. E járásban ebben az időszakban az ONCSA hét községben épített házakat: Rábapordányban 14-et, Szilsárkányban 12-t, Pásztoriban 1-t, Bányogyszováton 5-öt, Acsalagon 7-et, Csornán 20-at, Rábacsanakon 4-et, összesen 63 házat. Számottevő épületkárok csak a be nem fejezett épületkároknál mutatkoztak, Csornán 6, Rábacsanakon 4 háznál.⁷⁸

Kapuvári járás

Problémát jelentett, hogy a szociális munka végzéséhez szükséges összes irat és irodai felszerelés elvesztett. Terjedelmes munkát igényelt a sokgyermekes családok és hadigondozottak nyilvántartásának újbóli előállítás. Sok munka volt a menekültek és a kiutasítottak felkarolásával is. Kapuvár is állomáshely volt a vármegye étkeztetési akcióiban. A rászorultságot az előadó személyes kivizsgálás alapján állapította meg. Zsiradék hiányában az étkeztetési akció, melynek során 3 hónapon keresztül 100 főt étkeztek, sajnos csúszott. A társadalom beszerzése terén végzett munka ebben az időszakban csak a Nemzeti Segélyen keresztül történt. Gyűjtéseiket az előadó szervezte meg, melyek elsősorban a hadifogoly és gyermekétkeztetés céljait szolgálták. A fent említett zsiradék hiány pótlására különböző gyűjtési akciókat szerveztek, de ezek sok eredményre nem vezettek, mivel a társadalom egyre nagyobb közönnyel viseltetett a szociális munka iránt. A kiszállási nehézségek miatt (a vonatok néha hónapokig nem indultak el), a községek legfrissebb helyzetének feltárása csak nagy nehézségek árán volt elérhető. Kapuváron főleg nagy cipőhiányok voltak észlelhetők. Cipőtalpat, még aranyért sem lehetett kapni abban az időben. Egyre jobban érződött a hiányos táplálkozás okozta egészségügyi helyzet leromlása is. A csecsemőhalálozás emelkedett. Az ellenállóképesség lecsökkenése miatt több településen, így Kapuváron, Beleden, Babóton, Agyagosszergényben, Rábakecölben halálos esetekkel is járó tífusz és diftéria megbetegedéseket észleltek. A járásban lévő szappan és pelenkahiány következtében a csecsemők tisztasága körül igen nagy hiányok voltak észlelhetők. A szociális előadó vászon és flanel juttatás végett a soproni Sotex és Pamutipar Rt.-hez fordult kiuta-

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

lás céljából. Az ellátatlanok liszt és só kiutalásban részesültek a hatóság által, de mert a liszt rendes fejadagja 2 kg kenyér és 1kg finomliszt volt, a sót pedig búza ellenében adták ki, az elégedetlenség igen nagy volt. Zsiradék kiutalás nem volt, október óta a járás és a székhely szociális viszonyaiban általános romlás volt tapasztalható.⁷⁹

A hadigondozottak helyzete nem könnyebbült, a hadirokkantak elhelyezése szinte lehetetlen volt a munkaalkalom hiánya miatt. Sürgős megoldásra váró feladat volt a frissen földhöz juttatottaknak igával, felszereléssel való ellátása. A javaslatok között szerepelt a lakóhelyüktől 8–15 km-re lévő földjeiken nyári szállásra alkalmas épületeknek a létesítése, mert így időt és energiát tudtak volna megtakarítani.⁸⁰

Soproni járás

Talán ebben a járásban akadt a legkevesebb probléma! A járás területén két helyen, Lövön illetve Nagycenken volt ebben az időszakban ONCSA-telep (26 illetve 12 házzal). Ezenkívül Nagylózson épült egy ház. A szociális előadó elmondása szerint Lövő község gazdag, annyira, hogy a községben, de az egész járás területén étkeztetési akcióra nem volt szükség. Így a Lövön tárolt anyag Csepregre is került, majd ott nyert felhasználást.⁸¹

Élelmezési nehézségek csak állami tisztviselők és nyugdíjasok csoportjainál voltak fellelhetők. „Ők koruk, vagy munkájuk miatt aratni nem járhattak, fejadagjaikat csak jegyek révén kapják, amitől sajnos jóllakni egyáltalán nem lehet. Mi mást csinálhatnak tehát, mint a feketézők gerinctelen munkáját kénytelenek folytatni, mert ők is élni akarnak.”⁸²

Az iparosok e járásban a lehető legjobb anyagi körülmények között éltek. Az ONCSA házaikat a tulajdonosok kifizették.

Nagy problémát okozott az ONCSA-ház tulajdonosoknál a gyermekek taníttatása. Célkitűzésként jelent meg, hogy a gazdálkodók gyermekeit feltétlenül népfőiskolára juttassák és a szorgalmasakat, tehetségeseket nagyobb volumenű ösztöndíjakkal támogassák.⁸³

A vármegyei szociális titkár 1945. év végi jelentésében a következőket írja: „A lövői ONCSA telepen sok internált családapa van, akik közül mai napig is többen rendőrségi őrizet alatt vannak. Ezek családjainak sorsa aggasztó. Itt a példája annak, hogy a szegény emberek nem az ideológiák, hanem a gyomor materialista korgásaiért lépnek be a pártokba, és amikor a sok hű-hóból összeépített politikai kártyavárak leomlanak, alátemetik azokat is, akik tagjai voltak a légváraknak, de valójában csak az idealizmus vagy a gyomorkorgás vitte be

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

őket, pedig semmi közük sincs a mesterkelt demagógiákkal agyoncifrázott rendszerekhez, ők kizárólag élni akartak, de nem sikerült nekik.”⁸⁴

Az újonnan földhöz juttatottak helyzete ebben a járásban rossz volt. Ők is erősen rászorultak a segítségre.

A vármegyei népélelmezési előadónő Csepregen tartotta tanfolyamait és közreműködött a csepregi téli étkeztetési akció működtetésében. Nagy gyűjtési készségének volt köszönhető, hogy szinte a semmiből építette fel a három hónapig tartó akciót, mely napi száz személyt táplált. Az étkeztetés itt elsősorban a bejáró tanulók sanyarú sorsának enyhítését célozta, a többi rászoruló kivül.

„A téli étkeztetési akció Sopron vármegyei állomáshelyeinek speciális napi étrendjeit és főzési technikáját a Csepregen állomásozó vármegyei élelmezési előadó adta meg, aki tanfolyam-vezetői és tárolási munkáján kívül úgy viszi át a gyakorlatba a szocializmust, hogy Csepregen házról-házra jár és elhullajtott jó tanácsait a családok tűzhelye körül az egész község örömeire és folyamatos tanulására „ezer jó ötlet” szétsugározására szánja.”⁸⁵

A vármegyében a már többször említett téli étkeztetési akció volt a legnagyobb feladat. Három helyen: Kapuváron, Csornán és Csepregen működött. Mindhárom kizárólag a vármegyei szociális előadók és a népélelmezési előadó szervezték, gyűjtötték, vásárolták, tárolták. A megindításához a legalkalmasabb időpontnak 1946. január 7-ét találták. Mindenütt kb. 3 hónapnyi élelemanyag állt rendelkezésre, zsiradékhiánnyal, teljes konyhai felszereléssel és edényzettel. Egy-egy konyha naponta 100–150 személynek biztosított étkezést. Az ebédek egy tál kiadós népkonyhai ebédek voltak, kalória értéküket úgy számították, hogy jó erőt biztosítsanak 5–6 órára minden rászoruló részére.⁸⁶

A vármegyei vonalon az akció lebonyolítására összesen 2.975.000 pengő állt rendelkezésre, melyből a három helyre arányosan elosztva juttatták az ellátmányokat. Az ellátmányok kifizetése után fennmaradó összegből tervezték kifizetni a hónapok óta ki nem utalt zsiradékot, illetve Csepregen és Kapuváron egy-egy konyhavezetőt havi fizetését, a gondosabb üzemszerűbb munka kedvéért. Csornán a konyhavezető szerepét egy helyi apáca önként elvállalta.⁸⁷

A vármegyei szociális felügyelő jelentésében a már korábban említett új gazdák problémáinak megoldásán kívül, a hadigondozottak megsegítését és támogatását, a családfőket még hazaváró édesanyák anyagi, de főleg természetbeni támogatását, a hadirokkantak megsegítését, az iskolák fűtésének és általános tüzelőjuttatásának megoldását, az öregek, betegek istápolását, stb. tartotta az elsődleges és legfontosabb megoldandó feladatoknak. Konkrét javaslata a népfőiskolák megindítására vonatkozott, miszerint: „Kerüljön mielőbb sor a Sopron vármegyei népfőiskolák felszerelésére, megindítására, művelt, jó taná-

⁸⁴ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

⁸⁷ Uo.

rok beállítására, akik a Sopron megyei besenyő parasztivadékok múltához és annak avult kellékeihez ragaszkodó mai gyermekeit a sok nélkülözés és ezer „nincs” közepette legalább széles látással aktuális „új-föld” tanácsokkal, modern gazdálkodási főpallérozással s egyéb értelem, lélek-műveléssel csak egytized dán mintára is felemelnék, mert a szellem útján egész szárnyalással is repülhet egy fosztott ország a szociálpolitika sors-méret látóhatárán.”⁸⁸

A városban tanuló gyermekek szociális helyzetét jól mutatja egy 1946-os kiragadott példa, miszerint a Szent Orsolya-rendi általános iskola tanulóinak létszáma: 695. Ebből szeretetadományra rászoruló tanulók száma:

1. szegénysorsú:	280 tanuló,
2. gyenge, beteges:	60 tanuló,
összesen:	340 tanuló. ⁸⁹

Az 1947. évi szociális felügyelő helyettesi iratokból kiderül, hogy ebben az időszakban (is) volt úgynevezett jelképes örökbefogadás. Amerikai családokhoz lehetett „jelentkezni”, akik jelképes 3 USD összegért fogadták örökbe a később általuk támogatott árva gyermekeket.⁹⁰

A szociális titkár 1947. évi márciusában, a szociális felügyelőknek írt jelentése szerint, az evangélikus ínségkonyha 160 főt lát el, ennek háromnegyed része tanuló. A jelentés szerint a koszt bőséges és ízletes volt. A gyerekek nem kimért adagokat kaptak, hanem többször is kérhettek, ha éhesek maradtak. A burgonya és liszt ellátás ebben az időszakban nem volt megfelelően biztosított. A város havi 500 forint segéllyel sietett az ínségkonyha segítésére. Az MNDSZ bölcsődéjében, ebben az időszakban a rossz idő miatt(?) csak két gyerek volt, míg jó időben 15 gyereket látott el a tiszta, rendes intézmény. A Berzsenyi kollégiumban viszont nem elég bőséges az egyébként változatos koszt. Ugyancsak itt okozott gondot, hogy az év február 27. napján kikapcsolták a villanyt, mert az áramdíjat a Népi Kollégium nem fizette be. A szociális titkár sürgős vizsgálatot javasolt, annak kiderítésére, hogy a Népjóléti Minisztérium illetve a város által kiutalt segélyösszegeket az igazgatóság mire használta fel. Közegészségügyi szempontból kifogásolta, hogy 29 fiú részére 1 lavór állt rendelkezésre. Javasolta mosdó, illetve több lavór beszerzését. A Sotex-gyár napközi otthona és bölcsődéje ebben az időszakban a gyárvezetőség szerint azért nem működött, mivel a gyerekágyak a kórház tulajdonát képezték és azokat vissza kellett adni. Az igazgatóság ígérete szerint mindent elkövet a berendezési tárgyak pótlására.⁹¹

Abban az időben ugyanúgy, mint napjainkban is, problémákat okozott a rászorultak érdekvédelme, képvisellete a különböző fórumokon. Egy 1947. évi február 12-én keltezett Népjóléti Minisztériumtól származó levél tanúsága szerint, a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövet-

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ SL. XXIV./501. Sopron Megyei és Soproni Városi Tanfelügyelőség iratai 1945–1950.

⁹⁰ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

⁹¹ Uo.

sége (HONSZ) azt a kérést terjesztette elő, hogy a Szövetség képviselői a vármegyei és városi törvényhatósági bizottságokban érdekképviselő címen helyet foglalhassanak. A minisztérium a kérést elutasította, mert „nincs szükség arra, hogy a demokratikus felfogással össze nem egyeztethető érdekképviselő címen bárki részére törvényhatósági tagsági jog engedélyeztessék”.⁹² Ehelyett a szociális felügyelőket bízta meg azzal, hogy a hadigondozottak illetve hadisegélyezett-ek érdekeit minden esetben kellőképpen megóvják.

A szociális felügyelő helyettes 1947. február 24-ei tájékoztatása szerint az 1933. évi VII. tc. 27.§-a szerint, a hadirokkantakat, hadiözvegyeket és hadiárvaikat 10 %-os arányszámban kellett volna alkalmazni az üzemekben, amit sok helyen nem tettek meg. A munkások azt hitték, hogy a hadigondozási igazolványaik rájuk nézve joghátrányt jelentenek és azokat nem merték felmutatni.⁹³

A soproni szociális titkár 1947. május 7-én keltézett jelentése a város közsegélyezését az alábbiak szerint mutatja be:

1. Havi 35,-Ft városi közsegélyben részesül	124 személy
2. Közgyógyyszer ellátásban részesül a fentiken kívül	48 személy
3. A szegény ápodában ingyenes ellátást és lakást kap	32 személy
4. Az egyházak és egyéb szociális intézmények által kimutatott közsegélyre szorulóinak száma	750 személy
összesen:	954 személy ⁹⁴

Egy 1947. április végén keltezett, Népjóléti Minisztériumból származó leirat a magyar–csehszlovák lakosságcserevel kapcsolatosan azt mondja, hogy a vonatkozó egyezmény végrehajtása során Magyarország területére áttelepülő személyek nem hatósági kényszerintézkedés, hanem a két kormány között létrejött megegyezés alapján változtatták meg lakóhelyüket, így menekültek, nem voltak tekinthetők. Ennek alapján az áttelepülők azokból az adományokból, továbbá ruha, élelmiszer, MÁV utalvány stb. készletekből, amelyek rendeltetése a menekültek megsegítése, nem részesíthetők. Azonban, ha a legegyszerűbb élet-szükségleteik másképpen nem fedezhetőek az áttelepülőket is részesíthetik azokból. Ebben az esetben azonban a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság mielőbb megtérítendőek voltak ezek a plusz kiadások.⁹⁵

Szintén egy 1947. évi augusztus 07-én keltezett irat beszél az országosan meghirdetett, „Siess!, Adj!, Segíts!” (SAS) mozgalom egyik akciójáról. Ennek keretében bélyegeket bocsátottak ki az adakozás elősegítése céljából. A bélyegek eladásából befolyó összegek 60 %-a a belügyminiszter rendelete értelmében vármegyei viszonylatban volt felhasználható, kizárólag hadifoglyok megsegítésének céljára. A bevétel 50 %-a hazatért hadifoglyok támogatására fordítható azon községekben, ahol a bélyegeket eladták, 10 %-a vármegyei SAS-bizottság

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

rendelkezésre áll a községek és a városok közötti különbségek kiegyenlítése céljából. A jövedelem 40 %-a a központot illette. Segély csak helybeli, hadifogoly igazolvánnyal ellátott egyénnek volt adható.⁹⁶

Egy 1947. október 17-ei, népjóléti minisztériumi leirat az Amerikai Vöröskereszt adományairól ír. Eszerint ruhaneműt, cipőt, babakelengyét, kötszert, orvosi műszereket, 40.000 db takarót osztottak szét az ország rászorultjainak. Ezen kívül 600.000 db gyermekruha, 50.000 pár gyermekcipő, 20.000 komplett babakelengye is segítette a lakosságot. Sopron vármegye ebből a nagy mennyiségű adományból 12.000 db ruhát, 900 pár cipőt, 300 babakelengyét kapott. A szétesztás levezetésére a vármegyéék székhelyén 3 tagú bizottságot alakítottak. A bizottság tagjai: a törvényhatósági szociális felügyelő és a helyi vöröskeresztes fiók két tagja volt.⁹⁷ A háromtagú bizottság a megyei városi és a járási szociális titkárok bevonásával az illető terület szociális helyzetének figyelembe vétele mellett állapították meg az egyes városok, illetve községeknek jutó adomány hányadát. A városi illetve községi szociálpolitikai bizottságok ennek keretében döntöttek az adományok kiutalásáról. A thj. városokban a szociálpolitikai tanácsokat ki kellett egészíteni a Vöröskereszt helyi fiókjának, valamint az UFOSZ és az MNDSZ helyi szervezetének 2–2 tagjával. A vármegye területére adományozott babakelengyét a vármegye székhelyén alakított 3 tagú bizottság, a hatósági orvosok illetve egészségügyi védőnők bevonásával és javaslata alapján – a csecsemőotthonok, szülő otthonok és kórházak szülő osztályai szükségletének kielégítése után – vándorkelengyeként osztotta szét a vármegye rászoruló csecsemői között. A babakelengyéék a használat után a fenti módon kerültek újra kiosztásra.⁹⁸

A Népjóléti Minisztérium 1947. november 14-ei leirata a háborús polgári rokkant gyermekek svájci támogatásáról szól. Eszerint mindazok a háborús, rokkant gyermekek, akik lábukat részben vagy egészben elvesztették a háborús cselekmények következtében, és még nem töltötték be a 15. életévüket, a Svájci Vöröskereszt útján a zürichi szanatóriumba kerülnek, ahol gondozást, ápolást és műlábát kapnak 4 hónapon keresztül.⁹⁹

Az 197.300/1947. VII. 1. NM. rendelet bevezette az önkéntes népegészségőr intézményét. Népegészségőr lehetett mindenki, aki a népegészségőri tanfolyam elvégzése után erre vállalkozott. Ezért a feladatért fizetés nem járt. A feladatuk az volt, hogy az egészségügyi és szociális szakszolgálat munkakörében, a felderítésben és kivitelezésben kisegítő szolgálatot teljesítsen. Önálló intézkedései joga nem volt. Munkáját az egészségügyi védőnővel szoros együttműködésben, a helyi hatósági orvos illetve a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége helyi vezetőjének irányítása mellett látta el. Ha kör-

⁹⁶ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Uo.

zeteiben valamilyen szociális vagy egészségügyi ártalmat észlelt, haladéktalanul jelentést kellett tennie az illetékes szakszolgálati vagy társadalmi szerveknél.

Egy 1948. január 28-ai szociális titkári jelentés arról számol be, hogy a Berzsenyi Kollégium szegény sorsú tanulói részére nem tudtak '47 karácsonyan segélyt biztosítani. A kollégium az 1947–48-as évben 15.000 forint segélyt kapott a várostól, vagyis a legnagyobb mértékben segélyezett intézmény volt abban az időben. Az akkor rendelkezésre álló csekély összegből olyanokat kellett segíteni, akik a várostól segélyt nem kaptak.¹⁰⁰

Egy 1948. év elején keltezett jelentés szerint az UNICEF korábbi tejkációjában Sopronban 20 gyermekvédelmi intézményből csak 15 részesült. A soron következő akcióban a beszámoló szerint, már 1116 gyermek részesült tejjuttatásban. Javasolták, hogy juttassanak belőle az anya- és csecsemővédő intézetnek is, hogy a szoptató és terhes anyák is részesülhessenek belőle (6 hónapig 1,5 kg/fő lefölözött tejpor).¹⁰¹

*Sopron thj. városban működő szociális intézmények és internátusok
névjegyzéke¹⁰²*

I. Városi intézmények

Erzsébet kórház	244 fő
Joint tbc kórház	45 fő
Szegényárpolda	100 fő
Szeretetház	90 fő
Siketnéma intézet	40 fő
Voss-féle rk. árvaház	100 fő
Ev. árvaház	50 fő
Etelka árvaház	45 fő

II. Óvodák, napközi otthonok, étkeztetések

MNDSZ bölcsőde	25 fő
Napköziotthon Klebelsberg K. u.	80 fő
Napköziotthon Rozália u. 3.	72 fő
Úszoda u.-i óvoda	76 fő
Képezde u.-i óvoda	107 fő
Rk. óvoda Klebelsberg K. u.	50 fő
Rk. óvoda Halász u.	110 fő
Ev. Óvoda	28 fő
Brennbergbányai óvoda	75 fő

¹⁰⁰ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárnak iratai 1945–1950.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

Nemzeti Segély tanuló otthona	30 fő
Ínségkonyha	345 fő
Ev. Ingyenkonyha	190 fő
Népkonyha	120 fő
Joint mensa	70 fő
Gyermekbarátok otthona	420 fő
III. Szegénysorsú vidéki tanulók részére fenntartott internátusok	
Berzsenyi Dániel népi kollégium	30 fő
Szakirányú tanoncotthon	50 fő
Ev. Gyülekezeti tanulóotthon	15 fő
Lyceumi tápintézet	50 fő
Áll. leánygimnázium internátusa	36 fő
Műegyetemi menza	200 fő
Műegyetemi internátus	42 fő
Ev. teológiai otthon	63 fő
IV. Internátusok	
Ipari leányközépiskola internátusa	70 fő
Isteni Megváltó Leányai internátusa	70 fő
Bencés internátus	42 fő
Juliáneum	60 fő
Szent Orsolya zárda internátusa	140 fő

Sopron thj. város gyermekvédelmi intézményei¹⁰³

Napközi otthonok

1. Szent József napközi otthon	56 fő
2. Petőfi-téri napközi otthon	40 fő
3. Kisdédóvó-egylet napközi otthona	120 fő
4. Uzsoda u.-i városi óvoda	70 fő
5. R.k. óvoda Halász u.	125 fő
6. Ev. óvoda Halász u.	35 fő
7. MNDSZ bölcsőde	25 fő
8. Ev. bölcsőde	30 fő
9. Népgyermekkert napközi otthon	110 fő
10. Gyermekbarátok napközi otthona	40 fő
11. Pamutipar r.t. napközi otthon	50 fő
12. Sotex r.t. napközi otthona	22 fő
13. Brennbergbányai MÁSZ napközi otthona	106 fő
14. Szent Margit óvoda	20 fő

¹⁰³ Uo.

Bentlakásos otthon

15. Szent Lélek fiúárvaház I.	17 fő
16. Szent Lélek fiúárvaház II.	20 fő
17. Etelka árvaház	55 fő
18. Voss-féle r.k. árvaház	40 fő
19. Ev. árvaház	23 fő
20. Erdei iskola	36 fő

A szociális titkár 1948. március 25-ei jelentésében a nyári napközi otthonok szervezéséről esik szó. Sopron területén ebben az időben 6 étkeztetéses napközi otthon működött, összesen 485 fővel. Ebből 3 óvodás gyermekek, 3 pedig iskolás gyermekek részére működött. A szociális titkár szerint szükség volt az állandó napközi otthonok felállítására, ahol a rászoruló gyermekek nagy része elhelyezésre talált. A titkár a nyári napközök felállítását nem szorgalmazta, mert szerinte, ha kapnának elegendő támogatást a meglévők bővíthetők lennének.¹⁰⁴

A már korábban említett, amerikai jelképes örökbefogadási akció és egyéb hadiárváknak járó támogatás, egy 1948. áprilisi keltezésű jelentés szerint szünetel. Az akció keretében 3000 hadiárvát fogadtak jelképesen örökbe. Aki részesült az addigi adományokból az sem kapott ezután, ezen akció keretében több juttatást.¹⁰⁵

1948 májusában 26 napig Budapestről küldött, Svédországból származó adomány biztosította 450, 6–10 éves rászoruló soproni gyermek számára az élelmiszert, étkeztetés formájában.¹⁰⁶

Egy szintén májusi jelentés szerint 6–18 éves korú gyermekek részére 6 hónapon át havonta fejenként 1,5 kg húskonzervet juttattak ingyenesen. Egy másik jelentés szerint az akkori helyzetben (is) visszaélésekkel találkozhattunk; miszerint a fenti juttatásokból 18 éven felülieknek is történtek kiutalások.¹⁰⁷

1948. június 11-én kelt leiratában a Népjóléti Minisztérium államtitkára az iskolaköteles koron felüli analfabetizmus leküzdésére hívja fel a figyelmet. Az ilyen korú írni-olvasni nem tudó emberek felkutatását, adataiknak összegyűjtését indítványozza, illetve kéri a települések szakirányú dolgozóitól.¹⁰⁸

A szociális főfelügyelő 1948. június 24-ei jelentésében jónak találta, hogy a közegészségügyi- és szociális szakszolgálat együttműködése folytán a napközi otthonokba felvett gyermekek előzetes orvosi szűrővizsgálaton esnek át. Sajnálatosnak nevezte azt a tényt, hogy olyan esetekről is tud, mikor az iskoláskorú gyermekek rossz szociális helyzetük miatt gyenge vagy éppen rossz iskolai előmenetelt tanúsítottak, amit a pedagógus szociális viszonyok ismerete nélkül

¹⁰⁴ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

¹⁰⁵ SL. XXI./521. Sopron Város Árvaszékének iratai 1945–1950.

¹⁰⁶ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Uo.

a gyermek hibájának tudott be. Fontosnak tartotta, hogy ha a szociális felügyelő, vagy munkatársai a családlátogatások során különösen nehéz szociális viszonyok között élő iskolás gyermeket találtak, hívják fel a pedagógus figyelmét a gyermek otthoni körülményeire, nehogy helytelen következtetés miatt az iskolai előmenetelben is károsodjon a fiatal.¹⁰⁹

A már többször említett UNICEF teljes tejpor akció keretében Sopron városában egy 1948. augusztus 16-ai jelentés szerint, az egy éven aluli csecsemők és az akcióba bekapcsolt intézményekben gondozott egy éven aluliak az étkeztetés keretében, havonta és fejenként 1 kg teljes tejpport kaptak ingyenesen.¹¹⁰

A soproni szociális titkár 1948. október 4-én kelt levelében a havi 1000 ft/fő étkeztetési juttatáshoz kért még segítséget a polgármestertől, mivel az addigi összeg csak 30 gyermek ellátására volt elegendő. A szociális titkár étkeztetési akciót szervezett, amiben az MNDSZ konyháját, főzés céljára, is sikerült bevonnia. A jegyző válaszában megadta a kért támogatást, még havi 1000 forintot az 1948. október 1. – december 31. közötti időszakra.¹¹¹

Egy november havi szociális titkári jelentés arról számol be, hogy a Magyar Kiseddóvó Egylet a saját erejéből, társadalmi úton végezte el a háború okozta károk helyreállítását. Az óvoda a háború óta csak a várostól kapott csekély összegű segílyt. Az intézmény létszáma a két meglévő teremben olyan magas volt ebben az időben, hogy süükségszerűnek találta a bővítést.¹¹²

Köztudomású, hogy ez az időszak volt az államosítások kora is. Ezt soproni vonatkozásban többek között egy 1948. október végén keletkezett irat mutatja. Az Isteni Megváltóról elnevezett lelkészség által addig fenntartott napközi otthont, napközi otthonos óvodává minősítettek át, és az 1948. évi XXXIII. tc. 1. § (1) bekezdése illetve a tc. végrehajtására kiadott 129.800/1948 NM. rendelet 1. §-a szerint állami fenntartásba vették.¹¹³

1948. december 28-án a Népjóléti Bizottság Sopronban megtartotta alakuló ülését. A legnagyobb munka, mint az időpontból is látszik, ebben a terminusban a karácsonyi segélyek előkészítése illetve kiosztása volt.

1949. február 16-án új, 40 főt befogadó óvodát adtak át Sopron lövéri negyedében. Ezen a részen addig nem volt óvoda és a kis gyermekeknek hosszú utat kellett megtenniük, hogy óvodába jussanak. Az egyik fő feladat volt ebben az időszakban a gyermekvédelem területén az óvodákban a munkaközösségek megszervezése. A szülők fontosnak tartották az óvónókkal való jó kapcsolatot. Javaslattal, ötletekkel, több helyen komoly anyagi támogatással segítették gyermekeik óvodáját.¹¹⁴

¹⁰⁹ XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

¹¹⁰ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

¹¹¹ Uo.

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

Az évek hosszú során komoly problémát jelentett a városban a kóbor (sic!) lányok elhelyezése. A háború előtt volt egy úgynevezett Népszálló, ahol az átutazók ingyen kaptak szállást. Ez azonban nem volt megfelelő a kóbor lányok szempontjából. Ez az épület a bombázásokkor megsemmisült és ezután nem volt hová elhelyezni a lányokat. Megtörtént, hogy a rendőrségi fogdában kellett őket elhelyezni, bár nem lett volna erre szükség. A megoldást az jelentette, hogy az Erzsébet leányotthon, melynek fenntartója a kongregáció volt, nagy rábeszélés árán befogadta a lányokat, arra az időre míg ügyüket kivizsgálták és végleg elintézték.¹¹⁵

Az 1949. januári jelentés szerint az UNICEF akció február–június havi részletét az elosztást végző szervek megkapták. Az akció keretében 100 hordó lefőlözött tejpor, az MNDSZ részére 10 db szappan, 1 zsák rizs, 1 zsák banánliszt, 1 zsák zabliszt, 1250 kondenz tej, 6 doboz teljes tejpor érkezett.¹¹⁶

Ugyancsak ebben az időszakban kezdődött meg a szegénykataszter átdolgozása, az iskoláktól és óvodáktól bekért adatok alapján.

Az 1949. februári jelentés az alábbiakról számol be. A felosztó Nemzeti Bizottság óvodák céljára 1500 forintot kaptak, amiből a 9 óvoda részére fali táblákat és foglalkoztatási eszközöket vettek. A legfőbb teendő ebben a hónapban, az előző időszakban elkezdett szegénykataszter átdolgozása volt, amit népegészségőrök segítettek elsősorban a környezettanulmányok elkészítésével. Az előző hónapban átadott új városi óvoda szükségességét mi sem bizonyítja jobban, minthogy 3 hét alatt a létszám 50 főre emelkedett, bár eredetileg 40 főre tervezték. Még több jelentkező lett volna, de helyszűke miatt nem tudták őket fogadni.¹¹⁷ Az iskoláskorú gyermekek étkeztetése rendszeres volt, a szakszolgálat által megindított 120 fővel és az evangélikus árvaházban 116 fővel. Az elhagyottá nyilvánítások folytak. A kivizsgálandó anyagok javarésze elhagyott gyermekek ügye volt.¹¹⁸

1949 márciusában az egyik legnagyobb problémát az jelentette, hogy a napközi otthonoknál az óvónők a napi foglalkoztatás mellett a bevásárlást, konyha-vezetést és a számadásokat is ellátták, ami nagy megterhelést jelentett számukra. Az iskolás gyermekétkeztetésnél felmerült az a probléma, hogy a gyereklétszámot csökkenteni kell, amennyiben a minisztériumtól nem kapnak támogatást. A probléma azért jelentkezett, mert január óta csak a város által juttatott havi 500 forint segélyből tartották fenn a napközit. Az Evangélikus Árvaházban működött a gyermekétkeztetés 116 fővel, vallásra való tekintet nélkül, amit a várostól rendszeresen kapott 500 forintból és társadalmi adományokból tartottak fenn.¹¹⁹

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai.

¹¹⁹ Uo.

1949. május 15. – június 15. közötti időszakban Sopron város területén 8 állandó óvoda működött. Munkájukban ebben az időszakban fennakadás nem volt. A sopronkőhidai fegyház területén június 15-től megindult a nyári napközi otthon 30–40 fős létszámmal. Az UNICEF tejpor kiadása a nyaraltatási akciók számára folyamatos volt.¹²⁰

A Népjóléti Minisztérium küldöttje 1949. augusztusában megtekintette a városban működő bölcsődéket, napközi otthonokat és üzemi napközi otthonokat. Megállapította, hogy a bölcsődében elhelyezett gyermekek részére feltétlenül biztosítani kell a napi ellátást, mert a magukkal hozott(!) étel felmelegítése nem egészséges, különösen a nyári meleg napokban. Megállapodás született arról, hogy központi konyhát állítanak fel a városban, melynek feladata a bölcsődék és napközi otthonok ellátása lesz. Az óvodák létszáma csökkent a nyári hónapokban. A Szegényápolóban többszöri ellenőrzés folyt ebben az időszakban, mivel az étkezésekkel kapcsolatban több panasz merült fel.¹²¹

Az 1949. szeptember havi jelentés szerint a sopronkőhidai, fent említett, nyári tábor sikeres volt. A szülők nagyon hálásak voltak a szervezőknek, hogy nyáron segítettek gondjaikon. Görbehalmon hónapok óta húzódott már a napközi otthon megnyitása, mert az erre alkalmas épületben kocsma működött. A Földhivatal ebben az időszakban utalta ki napközi otthon céljára. A gyermekvédelmi intézmények illetve bölcsődék részére több ezer forint érkezett segélyezések megvalósítására. Ismét időszerűvé vált egy korábbi probléma, a soproni gyermekek erdei iskolába történő bejutása. Az 1950. évi költségvetésbe három gyermek 10 hónapra történő beutalása volt betervezve.¹²²

1949 novemberének legnagyobb részét, az ilyenkor szokásos karácsonyi előkészületek foglalták el. Nyolcvan árva gyermeket ajándékozott meg a város ruhaneművel. Szintén a népjóléti bizottság jóváhagyásával és részvételével hadiözvegyek, hadiárvák, valamint a szegénykataszterben szereplők részére pénzsegélyt juttattak. A segélyben részesülők száma 260 fő volt. Nagy feladat volt a korábban említett központi konyha felállítását. Hét óvoda és bölcsőde részére az 1950. évi költségvetésbe központi konyha felállítását vették tervbe. Ezzel összefüggésben új felszereléseket is kellett biztosítani, mert öt helyen addig nem volt étkeztetés. Mindezek mellett a konyha helyiségét is ki kellett bővíteni.¹²³

A Gyermekvédő Intézetbe tartozó gyermekek helyzetét felülvizsgálták. A telepfelügyelő jelentése alapján hat családtól elvették a kihelyezett gyermekeket. Az ellenőrzés egyik fő tapasztalata az volt, hogy a gyengeelméjű gyermekek elhelyezése nehézséget jelentett az akkori intézményhálózatban. A

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo.

¹²² SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

¹²³ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai

gyógypedagógiai iskola igazgatója ugyan hajlandó lett volna internátust felállítani részükre, de ehhez semmiféle támogatást nem kapott.¹²⁴

Az UNICEF, korábban már többször említett, tejpor akciója iskoláskorúak részére 1949-ben is folytatódott. A feltüntetett hordószám az 1949. január 31-ig felmerülő fejadag (havi 1,5 kg) szükségletet jelzi.

Intézmény	létszám	hordó
1. Siketnéma Intézet	60	2
2. Iskolai étkeztetés	140	5
3. Evangélikus étkeztetés	60	2
4. I.sz. Állami Internátus	40	1
5. II.sz. Állami Internátus	80	3
6. III.sz. Állami Internátus	60	2
7. Tanoncotthon	50	2
8. Berzsenyi Dániel Népi Kollégium	56	2
9. Görög Ilona Népi Kollégium	40	1
10. Iskolai étkeztetés, Halász utca	80	3
összesen:	666	22 ¹²⁵

Sopron thj. város szociális titkára a szociális felügyelőnek írt 1950. márciusi havi jelentésében fontos feladatként említi az ideiglenesen osztályozott hadirokkantak gondozási igényének megtárgyalását. A gyermekkonyhával kapcsolatban újabb problémaként jelent meg az a tény, hogy a Sopronhoz közeli Bánfalva is bekapcsolódott az ellátandóakhoz, így azok létszáma 400 főre emelkedett. A megemelkedett létszámot azonban a konyha kapacitása nem tudta kielégíteni, ezért a probléma megoldása érdekében a belügyminiszterhez fordultak. A szociális titkár a Szeretetház és a gyermekkonyha összevonását nem javasolta, mivel a gyermekek és felnőttek táplálkozási, étrendi összetevői nem ugyanazok. Az ugyancsak Sopronhoz közeli Görbehalmon a kocsmahelyiséget kapták meg napközi otthon céljára, amit nagyon várt már a lakosság, mert a brennbergi óvoda nagy távolságra volt a településtől, így a gyermekek ilyen irányú ellátása gondot okozott.¹²⁶

Az 1950. évi májusi jelentés szerint a város egy bölcsőde építésére kapott engedélyt illetve 6.600 forintot kaptak gyermekek nyári üdültetésére. Az üdüléshez szükséges helyet a sopronkőhidai iskola biztosította, a nyaraltatáshoz szükséges eszközök beszerzésében pedig a Sopronkőhidai Büntető Intézet segített. A jelentés szerint a gyermekek egyik nagy problémája is megoldódni látszott, miszerint félévenként cipőt biztosítottak részükre. A családlátogatások során felmerült olyan gyerekek elhelyezési problémája, akik a Gyermekvédő

¹²⁴ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

¹²⁵ SL. XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai.

¹²⁶ SL. XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950.

Intézet kötelékébe már nem utalhatók, de erkölcsi elhagyatottságuk (sic!) fennáll. A jelentés szerint nem tartoznak a Javító Intézet kereteibe, mert még csak veszélyeztetettek.¹²⁷

Egy 1950. október 9-én keltezett népjóléti minisztériumi leirat egy, már régóta fennálló problémára hívja fel a figyelmet. Megállapítást nyert, hogy abban az időben egyre sűrűbben fordultak elő olyan esetek, amikor elhagyottá nyilvánított és már iparban elhelyezett állami gondozottakat, a szülők és nevelőszülők elhagyottá nyilvánítást megszüntető (kiadási) véghatározattal az állami gyermekvédelem kötelékéből kivonnak. A szülő illetve a nevelőszülő rendszerint azért veszi magához a gyermeket, hogy otthon dolgoztassa, jószágot őriztesse vele, kisebb gyermekre vigyázzon, segédmunkásnak adja, és keresetét elvegye vagy idős, beteg, tehetetlen nevelő-, vagy nagyszülőt ápoljon. Ezzel a saját érdekeiket néző szülők, illetőleg nevelőszülők a gyermekek jövőjét veszélyeztetik. Ennek megakadályozása érdekében a Minisztérium illetékes embere felhívta a városi tanácsok-, megyei tanácsok-, városi kerületi tanácsok végrehajtó bizottságainak vezetőit illetve illetékes munkatársait, hogy a jövőben az elhagyottá nyilvánítást megszüntető (kiadási) véghatározatok meghozatala előtt – minden esetben – a gyermek érdekeit szem előtt tartva, az illetékes állami gyermekvédő intézet véleményét kérjék ki.¹²⁸

7. Befejezés

A tanulmányból és az áttanulmányozott szakirodalomból, illetve levéltári adatokból látható a néhány évtizeddel ezelőtti és a mai szociális szféra és gyermekvédelem közötti különbség. Régen az emberek jobban ismerték egymást, közvetlenebbek voltak egymáshoz. A „nincstelen” szó akkoriban a tényleges vagyontalanságot jelentette. Akinek volt egy kis feleslege, igyekezett felebarátján segíteni. A szegénység, a hátrányos helyzet, a nélkülözés sajnos napjainkban is előforduló fogalmak, tények. Az állami kötelezettség vállalás mellett a XXI. században is jelentős szerep hárul a civil szerveződésekre, melyek léte nélkül a gyermekvédelem rendszere nem nyújthatna teljes körű ellátást.

Napjainkban az általános közfelfogás úgy tartja, hogy a hétköznapi életvitel Sopron városában illetve Győr–Moson–Sopron megyében könnyebben, egyszerűbben megoldható, mint az ország más településein. A szociális szférában dolgozók azonban nagyon jól tudják, hogy Magyarországnak ez a része is ugyanolyan szociálpolitikai, gyermekvédelmi problémákkal küszködik, mint a többi település. A szegénység, a magány, az elhagyatottság, a munkanélküliség itt is jelen van a mindennapokban. Így volt ez a II. világháború befejezését követően mind a gyermekvédelem, mind a szociális gondoskodás egyéb területein

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ SL. XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950.

is. A nincstelenség, a nélkülözés, az elhagyatott gyermekek az ország e területén is óriási gondokat okoztak a szakembereknek és magánembereknek egyaránt.

Irodalom

- Vörös Károly (szerk.): *A magyar állam szervei 1944–1950.* KJK., Budapest., 1985.
- CSIZMADIA ANDOR: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon.* MTA, Budapest, 1977.
- DOMSZKY ANDRÁS: Magyarország. In Csókay László et. al.: *A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata.* Pont Kiadó, Budapest. 1994.
- GÁTI FERENC: Most a nevelőszülők...? *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, 1991/1. sz.
- GÁTI FERENC: *Gyermek és ifjúságvédelmi alapismeretek.* Tankönyv Kiadó, Budapest. 1984.
- GERGELY FERENC: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991).* Püski, Budapest. 1997, 65–81. p.
- GERGELY FERENC: A magyar társadalmi gyermekvédelem múltja. *Társadalom-kutatás*, 1992/2–3.
- Domszky András (szerk.): *Gyermekvédelem-történet I.* BGGYTF, Budapest, 1985.
- HANÁK KATALIN: *Társadalom és gyermekvédelem.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- HERCZOG MÁRIA: *A gyermekvédelem dilemmái.* Pont Kiadó, Budapest. 1997, 63–101. p.
- ROTHERMEL, E.: *Gyermek- és ifjúságvédelem.* Főiskolai jegyzet. Államigazgatási Főiskola, Budapest, 1993.
- Szociális Szakszolgálat, 3. sz. körlevél 1946. okt.
- Szociális Szakszolgálat, 1. sz. körlevél 1947. jan–febr.
- Szociális Szakszolgálat, 4–5. sz. körlevél 1947. ápr–máj.
- Szociális Szakszolgálat, 6–7. sz. körlevél 1947. jún–júl.
- Szociális Szakszolgálat, 8–9. sz. körlevél 1947. aug–szept.
- Szociális Szakszolgálat, 10–12. sz. körlevél 1947. okt–nov–dec.
- Szociális Szakszolgálat, 1–3. sz. körlevél 1948. janmárc.
- Szociális Szakszolgálat, 7–8. sz. körlevél 1948. okt–nov.
- TALYIGÁS KATALIN: A gyermekvédelem új helyzetéről. *Gyermek és Ifjúságvédelem*, 1991/1. sz. 29. p.
- VECZKÓ JÓZSEF: *Gyermek- és ifjúságvédelem.* APC-Stúdió, Gyula, 2002.
- VOLENTICS ANNA: *Gyermekvédelem és reszocializáció.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Levéltári források

Soproni Levéltár (SL)

- XXI./11. A Népgondozó Hivatal Soproni kirendeltségének iratai 1945–
XXI./108. A Soproni Állami Erdei Gyógyiskola iratai 1948–1950
XXI./201. A Soproni IV. sz. Napközi Otthonos Óvoda egységének iratai
(é.n.)
XXI./504/I/XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések iratai
XXI./504/m/XIII. Az egészségügyi, betegápolási, elhagyott gyermekek iratai
XXI./504/t. Népjóléti Ügyosztály iratai 1949
XXI./521. Sopron Város Árvaszékének iratai 1945–1950
XXI./524. Sopron Város Szociális Titkárának iratai 1945–1950
XXIV./501. Sopron Megyei és Soproni Városi Tanfelügyelőség iratai
1945–1950
XXIV./610. Sopron Megye és Soproni Városi Szociális Felügyelőség iratai
1945–1950
XXIV./707. Az árvízkárosultak Gyermekotthona soproni iratai 1947–
XXVI./104. A Soproni II.sz. Állami Általános Leányiskola iratai 1947–
XXVI./107. A Soproni Petőfi Sándor Állami Általános Fiúiskola iratai
1948–
36.002/1947 NM rend. alapján készült 332/1947 szociális felügyelői utasítás
3.365/43-1950. VIII/2. sz. NM utasítás Állami gondozottak tartásra köteles hozzátartozói szociális helyzetének kivizsgálása
43.805/1947 NM I/1.sz. utasítás a törvényhatóságoknak rendkívüli segélyezésre kiutalt ellátmányról SL

VARGA SZABOLCS

CHILD WELFARE IN HUNGARY, WITH SPECIAL REGARD TO
SOPRON COUNTY (1945–1950)

(Summary)

The study is about the first five years of the post-World War II period of Hungarian child welfare. In the first section, we can find a general report on the social and welfare situation after the cataclysm. We can familiarize ourselves with the people's, especially the children's, state of health and the various forms of provision available for them. Besides the social welfare institutions created through laws, the civil organisations working at that time are presented as well. In the course of this, we can familiarize ourselves with the network of child welfare institutions, as well as with the provision and life of foundlings.

In the course of the presentation of the reconstruction started at the middle of the 1940s, the restarting of kindergartens, the situation of war orphans and the related legal regulation are presented besides the institutions of education and healing.

Then, we mention the international charity organisations that rendered significant help in the provision of the Hungarian population through their stop-gap and supplementary activities after the world war.

After the presentation of how the child welfare and youth institutions, as well as those of the maintenance of the poor were distributed in the county and the town, we can find the brief presentation of the institutions related to the country-wide welfare policies and child welfare.

In the next chapter, we can familiarize ourselves with the situation of child welfare in Sopron county. In the course of this, the child welfare measures in the county at that time and the various related welfare allowances in money and in kind are presented, following a chronological order, and relying on the data of the Sopron Archives. We can familiarize ourselves with the situation of the districts of the county and the tasks that were to be solved then. Through studying social secretaries' and social inspector generals' reports, we get an insight of the civil and state organisations working in the county, the help rendered by them and the events. In the course of this, special attention is given to the presentation of the child welfare institutions and provisions in the town of Sopron.

The study is about the child welfare provisions of the period after World War II (1945–1950), in the course of which we deal primarily with the various allowances in kind and in money, as well as with the system of institutions, mostly relying on archival data.